

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

**ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ
МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ**

АНАЛІТИЧНА ДОПОВІДЬ

КИЇВ - 2012

Перспективи економіки України в умовах глобальної макроекономічної нестабільності.
- К.: НІСД, 2012. - 43 с.

Автори:

Жаліло Я. А., к.е.н., с.н.с. (керівник авторського колективу, розд. 1-3)
Покришка Д. С. (розд. 2.1, 2.3, 3.3 б-в)
Белінська Я. В., д.е.н., доц., с.н.с. (розд. 2.4, 3.3 е)
Павлюк А. П., к.е.н., с.н.с. (розд. 2.1, 3.3 б-в)
Молдован О. О. (розд. 2.5, 3.3 ж)
Тищук Т. А., к.е.н., доц. (розд. 3.1)
Собкевич О. В., к.е.н., с.н.с. (розд. 2.1, 3.3 б)
Пищуліна О.М., к.с.н., с.н.с. (розд. 3.3 з)
Медведкова Н. С., к.е.н. (розд. 2.5)
Кочемировська О. О., к.психол.н. (розд. 3.3 з)
Бережний Я. В., к.держ.упр. (розд. 3.3 а-б)
Клименко І. В., к.е.н. (розд. 2.2, 3.1, 3.3 д)
Ус І. В. (розд. 2.3, 3.3 д)
Ляпін Д. В., к.т.н., с.н.с. (розд. 3.3 а)
Русан В. М., к.е.н., с.н.с. (розд. 3.3 г)
Шаров О. М., д.е.н., проф. (розд. 2.2, 3.3 д)
Шевченко А. В. (розд. 2.1, 3.3 б)

При повному або частковому відтворенні матеріалів даної публікації посилання на видання обов'язкове.

© Національний інститут стратегічних досліджень, 2012.

ПЕРЕДМОВА

Світова економіка переживає непрості часи. Ще не оговтавшись від «першої хвилі» кризи 2008-2009 рр., сьогодні вона знову втягується в рецесію. Напружені пошуки шляхів повернення економіки ЄС – одного з найвпливовіших партнерів України – на траєкторію зростання, поки що не приносять бажаного результату. Глобальна криза стимулює зміни не лише в гео економічному, але й в геополітичному вимірі.

Невизначеність світової економічної перспективи, «кволість» міжнародних потоків товарів та капіталів, негативні тренди в царині глобальних фінансів, криза національних бюджетів провідних західних країн не можуть не відбиватися й на економіці України, яка є відкритою до «вітрів» світової кон'юнктури.

Українське суспільство втомлене негативними очікуваннями. Шок, пережитий багатьма від несподіваності кризи 2008-2009 рр., зберігає високий рівень соціальної тривоги й сьогодні. У період, що минув після кризи, зроблено чимало для зниження чутливості національної економіки до зовнішніх шоків, здійснення реформаційних перетворень, спрямованих на розбудову власних чинників економічного розвитку.

На жаль, цей час не було належним чином використано для позитивних змін у суспільних настроях, підвищення довіри до діяльності влади в економічній сфері. Економічні експерти, та й значна частина політиків, які прогавили кризу-2008, наввипередки змагалися у песимістичних прогнозах щодо перспектив української економіки і 2010, і 2011, і 2012 років. Перетворення оцінок стану національної економіки та успішності урядової політики на інструмент політичного протистояння стало особливо показовим у період перед парламентськими виборами 2012 р. У свою чергу, ці вибори засвідчили зростання поляризації настроїв, що віддзеркалюється і в новій ідеологічній багатополярності новообраної Верховної Ради.

Таке становище не сприяло об'єктивності оцінок в експертному та науковому середовищі. Відбулася певна «міфологізація» економічної ситуації в країні, яка, впливаючи через механізми очікувань, перетворилася на самодостатній чинник соціально-економічної дестабілізації.

Необхідно підкреслити: українська економіка зразка 2012 р., зустрічаючи ризики світової економічної депресії, суттєво відрізняється від економіки України-2008. Відсутня неадекватна переоцінка гривні через неконтрольований наплив на ринок валютних кредитів. Суттєво поліпшено інфраструктуру та підвищено місткість внутрішнього ринку. Протягом 2011-2012 рр. зроблено серйозний заділ завдяки інвестуванню в інфраструктурний розвиток. Позитивні показники демонструють капіталовкладення в основний капітал. Зрештою, що не менш важливо, існує конструктивна співпраця Президента та Уряду, а останній, разом з Національним банком України, набув досвіду результативних антикризових дій.

Питання суспільної довіри є ключовим і для нової конфігурації влади в післявиборчий період, а неконфліктність, ефективність та системність дій державної влади – головною передумовою результативності соціально-економічної політики.

Конче необхідним є кваліфікований та виважений аналіз реальних досягнень та ризиків, який мав би сприяти спрямуванню очікувань у раціональне русло, відокремити реальні кризові ризики від надуманих та перебільшених, сприяти визначенню кожним учасником економічного процесу – чи то представником бізнесу, чи то пересічним споживачем, чи то політиком – вірних

стратегії і тактики поведінки в нинішніх умовах. Для цього має бути максимально відкритою викладена зрозумілою мовою комплексна інформація про становище в економіці, «поле можливостей» для влади, вжиті заходи, наміри та експертні рекомендації щодо економічної політики як у коротко-, так і у середньостроковій перспективі.

На нашу думку, політика модернізації, сконцентрована на інституційних змінах, має бути переакцентована на більш рішучі структурні зрушення. Експортоорієнтована сировинна, «староіндустріальна» модель економіки все більше дає збої через нестабільність та фактичне згортання зовнішніх ринків. Водночас, використання можливостей розвитку внутрішнього ринку не повинне консервувати сам характер нині діючої економічної моделі. Потрібні нові стимули для внутрішнього реінвестування в галузі з високою часткою доданої вартості, активне впровадження політики імпортозаміщення, зміни в структурі експорту на користь продукції з глибокою переробкою та застосування нових технологічних рішень. Економічні реформи закладають підвалини нової національної економічної моделі розвитку. І 2013 р. може стати ключовим в плані реалізації завдань реформ та розвитку.

Забезпечення саме такого аналізу – одне з ключових завдань Національного інституту стратегічних досліджень. І представлена аналітична доповідь спрямована на його виконання

Андрій Єрмолаєв
Директор Національного інституту стратегічних досліджень

1. Вступ

Погіршення становища у світовій економіці у 2012 р. посилює занепокоєність експертів та пересічних громадян щодо перспектив стабільності української економіки. Фактично, глобальна нестабільність влаштовує іспит українській владі щодо врахування ризиків та уроків кризи 2008-2009 рр.

Збереження макроекономічної стабільності та відносно непогані на тлі більшості розвинених країн, і насамперед – країн ЄС, макроекономічні показники засвідчують суттєве посилення власної стійкості економіки України порівняно з 2008 р. Проте нагромадження ризиків нестабільності, обумовлених втягуванням відкритої економіки нашої країни у глобальну економічну стагнацію, є неминучим. Ці ризики накладають відбиток на процес реалізації стратегії економічних та соціальних реформ. Між тим, без послідовного реформування ключових сфер економічного та соціального життя досягнення реальної антикризової стійкості практично неможливе. Адекватна та ефективна політика антикризової стабілізації відіграє критично важливу роль для забезпечення послідовності та незворотності реформ.

У представлений доповіді авторами проаналізовано особливості економічних процесів, які відбуваються в Україні в період посилення глобальної нестабільності 2012 р., а також зроблено спробу сформулювати основні стратегічні пріоритети, які впливають з прогнозованих ризиків та викликів і завдань забезпечення позитивних структурних зрушень в економічній та соціальній сферах України.

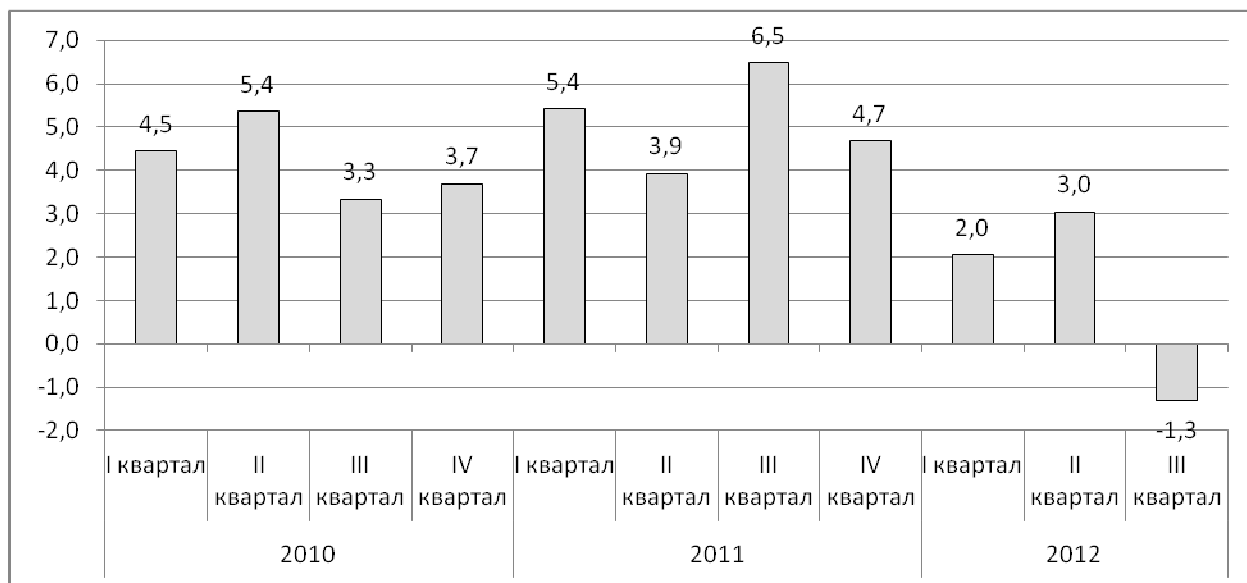
2. Економіка України в період глобальної нестабільності

2.1. Динаміка і складники економічного зростання

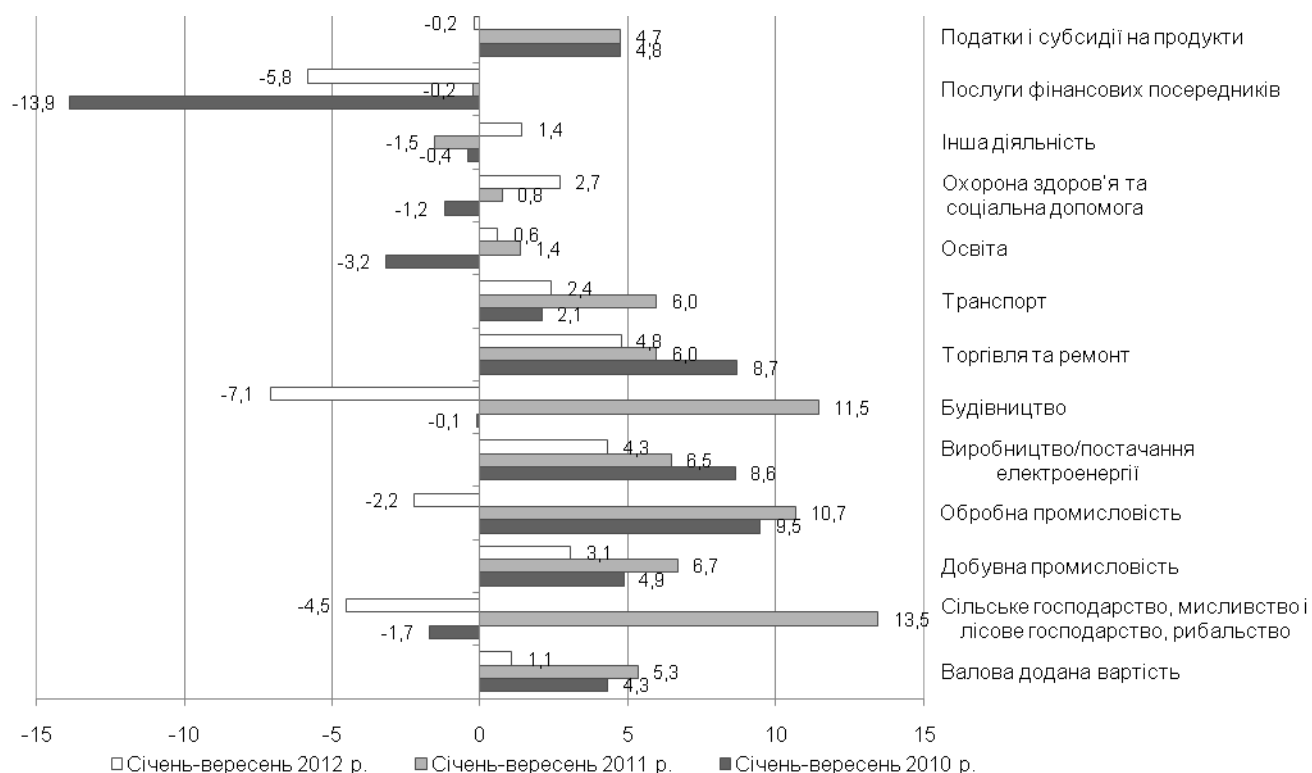
Динаміка ВВП України у 2012 р. залишається позитивною, проте нестійкою, із формуванням з другого півріччя низхідного тренду. Сумарний приріст ВВП за перше півріччя склав 2,6 %. Причому у другому кварталі темп прискорився порівняно з першим – з 2 % до 3 % (рис. 1). Між тим, у третьому кварталі динаміка ВВП помітно погіршилась, за попередніми оцінками Держстату, ВВП за III квартал 2012 р. порівняно з відповідним кварталом 2011 р. зменшився на 1,3 %. Як наслідок, відбулося значне уповільнення економічного зростання – 1,1 % за підсумками січня-вересня 2012 р. проти 5,3 % за аналогічний період 2011 р.

Основний приріст створення валової доданої вартості у 2012 р. забезпечували добувна промисловість, виробництво та розподілення електроенергії, газу та води, торгівля, транспорт та сфера операцій з нерухомим майном. При цьому темпи зростання були помітно нижчими, ніж за відповідний період попереднього року. Негативний внесок здійснювали сільське господарство, переробна промисловість, будівництво та фінансова діяльність (рис. 2). У першому кварталі головними рушіями економічного зростання були торгівля і транспорт. Прискорення другого кварталу було забезпечене насамперед зростанням у сільському господарстві, сфері операцій з нерухомим майном та торгівлі, натомість переробна промисловість продемонструвала негативний показник. Разом з тим, цей ефект був нетривалим. У третьому кварталі висхідної динаміки валової доданої вартості вдалося досягти лише у добувній промисловості, виробництві та розподіленні електроенергії, газу та води, торгівлі, сфері операцій з нерухомим майном, а також соціальній

сфері економіки (освіті та охороні здоров'я). Проте їхній позитивний внесок у приріст валової доданої вартості не дозволив нівелювати спад створення валової доданої вартості у сільському господарстві, переробній промисловості та будівництві.

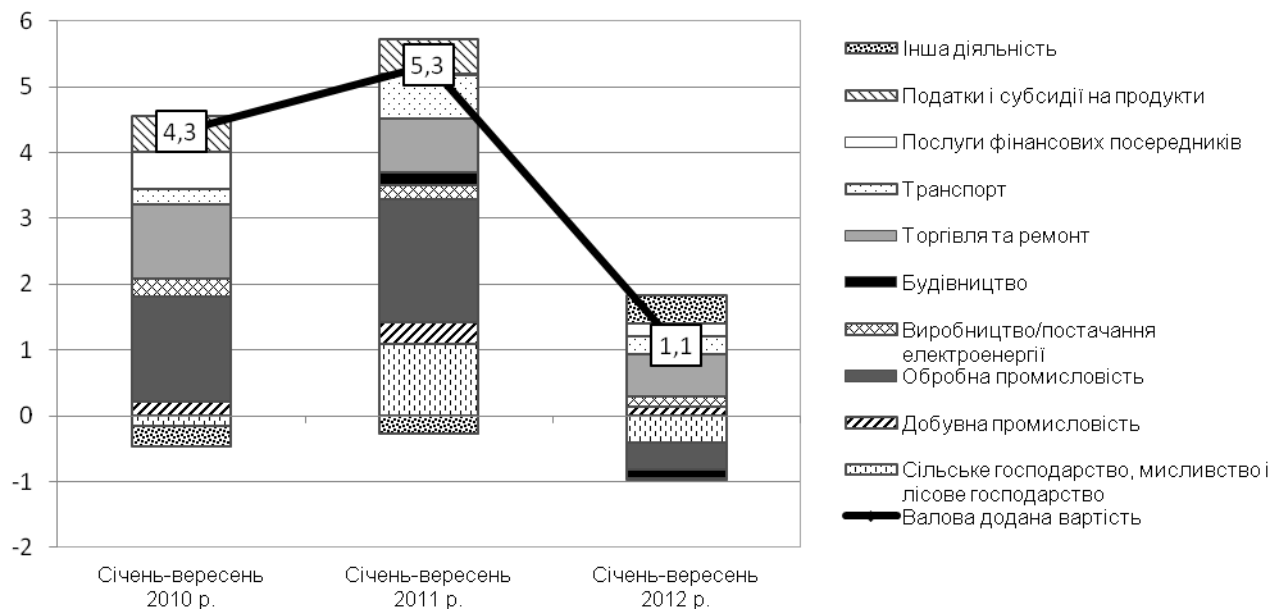

Рис. 1. Поквартальна динаміка ВВП України у 2010-2012 рр., % до відповідного періоду попереднього року

Рис. 2. Динаміка доданої вартості за видами діяльності у 2012 р., %

З урахуванням зазначених особливостей формування валової доданої вартості (ВДВ) за видами економічної діяльності, найбільший внесок у формування приросту ВВП у січні-вересні 2012 р. забезпечили торгівля, на яку припадає 0,6 в. п. приросту, сфера транспорту – 0,3 в. п., сфера операцій з нерухомим майном – 0,3 в. п. Водночас, якщо у січні-вересні 2011 р. переробна промисловість сформувала 2,4 в. п. приросту ВВП, у січні-вересні 2012 р. вона вже впливала на зниження загального показника (рис. 3).

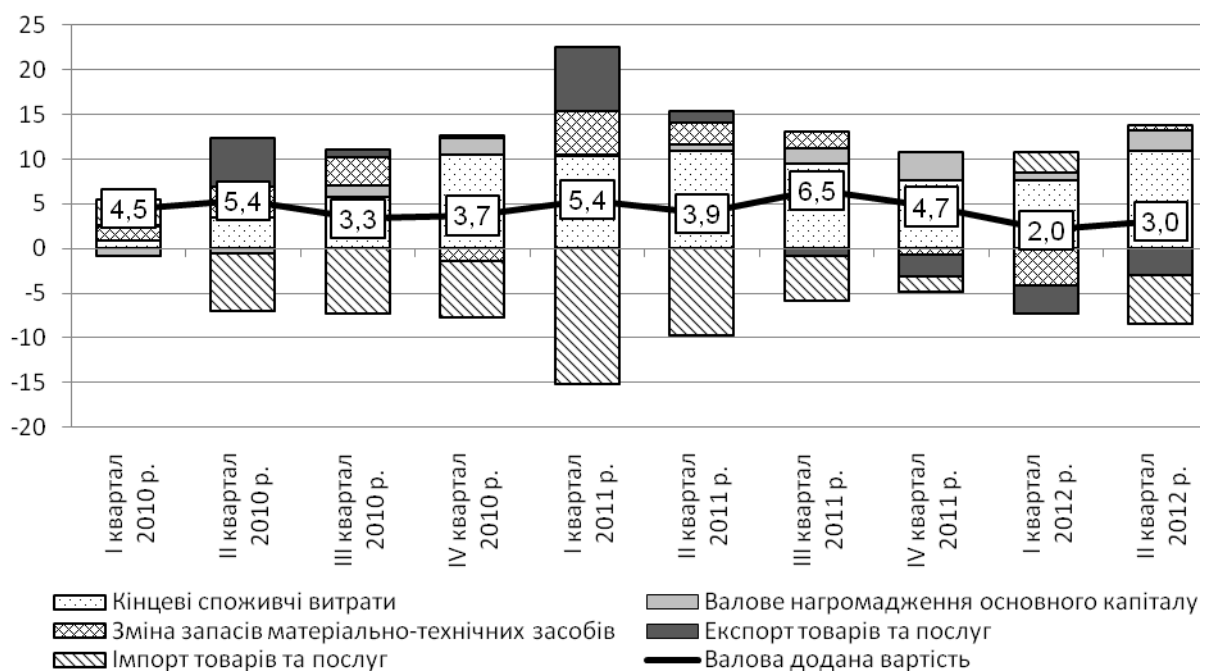

Рис. 3. Внесок видів економічної діяльності в динаміку ВВП у 2010-2012 рр., в. п.

Таким чином, якщо економічне зростання у 2011 р. забезпечувалось передусім виробничими галузями економіки, у 2012 р. ситуація дуже змінилась – приріст ВВП у січні-вересні сформовано насамперед сферами транспорту і торгівлі, що пов'язано з підготовкою і проведенням Євро-2012, а також задоволенням платоспроможного попиту населення внаслідок зростання доходів.

Доходи населення у січні-червні 2012 р. порівняно з відповідним періодом 2011 р. збільшилися на 13,6 %, при цьому витрати на придбання товарів та послуг зросли на 16,5 %, чому сприяло збереження низької інфляційної динаміки в економіці.

У січні-вересні 2012 р. *кінцеві споживчі витрати* сформували 9,5 в. п. приросту ВВП (рис. 4), ставши його головним джерелом. При цьому визначальним чинником зростання споживчих витрат був попит з боку домогосподарств, обсяги якого зросли на 12,1 %.

Рис. 4. Внески складників кінцевого використання у зростання валової доданої вартості в 2010-2012 рр., в. п.

Значно знизилася вага як джерела економічного зростання валового нагромадження, яке у січні-вересні 2012 р. зменшилося на 9,5 %. При цьому два попередні роки зростання валового нагромадження складало понад 20 %. Такий негативний вплив пов'язано в першу чергу зі зменшенням запасів, тоді як обсяги нагромадження основного капіталу мали незначну позитивну динаміку.

Внесок *валового нагромадження основного капіталу* у зростання ВВП становив 0,9 в. п. у січні-вересні 2012 р. Це обумовлено збереженням позитивної динаміки інвестиційної діяльності – приріст обсягів валового нагромадження основного капіталу у постійних цінах за цей період у річному вимірі складав 6,1 %.

У 2012 р., попри помітне уповільнення динаміки економічного зростання, **зберігається висока динаміка інвестиційної діяльності**. За результатами січня-вересні 2012 р. освоєно на 17,0 % більше капітальних інвестицій, ніж роком раніше.

Водночас *частка валового нагромадження основного капіталу у структурі ВВП залишається вельми низькою*. У січні-вересні 2012 р. вона становила відповідно 16,4 %. Такий розподіл ВВП на користь споживання формує загрози для подальшого забезпечення розширеного економічного відтворення та реалізації модернізаційних реформ.

У 2012 р. **не вдалося забезпечити спрямування інвестиційної діяльності на вирішення завдань структурної перебудови**. Приріст інвестицій у січні-вересні 2012 р. забезпечено насамперед сферами будівництва (приріст складав 47,4 %), транспорту (28,4 %), торгівлі (32,1 %), а також паливно-видобувною та окремими галузями переробної промисловості. Відновились також високі темпи зростання інвестицій у фінансову діяльність (37,5 %).

За результатами січня-вересня 2012 р. 32,5 % промислових інвестицій було спрямовано у добувну промисловість, з них 22,9 % – у добування паливно-енергетичних корисних копалин, 24,1 % склала частка виробництва електроенергії, газу та води, 10,4 % – металургії. Водночас, низьке інвестиційне забезпечення переробних галузей (зокрема, лише 7,9 % промислових інвестицій було спрямовано у машинобудування) формує ризики для удосконалення структури економіки за рахунок підвищення частки технологічних виробництв.

Капітальні інвестиції у промисловість у січні-вересні 2012 р. зросли на 7,1 % порівняно з аналогічним періодом 2011 р. Зростання вдалося досягти насамперед внаслідок значної інвестиційної активності в сировинному секторі промисловості – обсяг капітальних інвестицій у видобувній промисловості збільшився на 24,5 %. В переробній промисловості зафіксовано спад капітальних інвестицій на рівні 2,1 %. В більшості галузей відбулося скорочення інвестування. Високу динаміку інвестування підтримувало лише машинобудування (22,6 %), відзначено приріст капітальних інвестицій і в металургійному виробництві (6,0 %).

У 2012 р. дещо знизилась активність залучення іноземних інвестицій в українську економіку. За даними Держстату України, сальдо прямих іноземних інвестицій, вкладених у січні-вересні 2012 р., становило 4191,5 млн дол. США, що на 8,3 % менше обсягу відповідного періоду 2011 р. При цьому значний спад вкладення іноземними інвесторами акціонерного капіталу (на 29,4 % порівняно з січнем-вереснем 2011 р. до 2599,6 млн дол. США) лише частково компенсувався борговими інструментами (кредитами та позиками, торговими кредитами та іншими зобов'язаннями перед прямими інвесторами). Приріст обсягу останніх у 2012 р. збільшився майже на 80 % порівняно з 2011 р., сягнувши 1591,9 млн дол. США. Частка боргових інструментів у структурі приросту іноземних інвестицій в січні-вересні 2012 р. досягла 38 %, що вдвічі вище аналогічного показника відповідного періоду 2010-2011 рр. Це свідчить про посилення прагнень іноземних інвесторів до отримання гарантованого доходу (отримання відсотків за наданими кредитами) внаслідок здійснення бізнес-діяльності в Україні, зростання ваги короткострокових цілей такої діяльності, а також перекидання ризиків на компанії-резиденти. Значною мірою така поведінка іноземних інвесторів обумовлюється нестійкою динамікою економіки України в 2012 р.

Водночас структура внесення іноземних інвестицій за видами економічної діяльності дозволяє говорити про збереження тенденції попереднього року щодо переорієнтації іноземних інвесторів на виробничу сферу економіки. У промисловість було вкладено близько 73 % сумарного припливу коштів (1894 млн дол. США), що майже вдвічі більше, ніж у січні-вересні 2011 р. При цьому з усього обсягу ПІІ, що надійшли в промисловість, 82,6 % було вкладено лише у дві галузі: харчову промисловість і сферу виробництва та розподілення електроенергії, газу та води. Активним було також інвестування у сферу торгівлі (10,6 % загального обсягу приросту ПІІ (акціонерного капіталу) в січні-вересні 2012 р., або 275,5 млн дол. США), транспорт та зв'язок (12,9 %, або 263,5 млн дол. США). Натомість відбувся суттєвий відплив іноземних інвестицій з

фінансової сфери економіки України. Упродовж третього кварталу з фінансової сфери України іноземними інвесторами було виведено 636,1 млн дол. США. Така ситуація, очевидно, обумовлена виведенням окремими іноземними банками своїх капіталів у зв'язку з наростанням ризиків нової хвилі світової економічної кризи.

Разом з тим, уповільнення у 2012 р. темпів зростання практично у всіх основних галузях промисловості, погіршення умов зовнішньої торгівлі та цінової кон'юнктури на сировинних ринках стримувало іноземних інвесторів нарощувати обсяги ПІІ в експортоорієнтовані галузі української промисловості, що відобразилось й на загальній динаміці ПІІ у промисловому секторі. Так, у металургійне виробництво було вкладено лише 1,5 %, а в машинобудування – 2,2 % від обсягу ПІІ в промисловість.

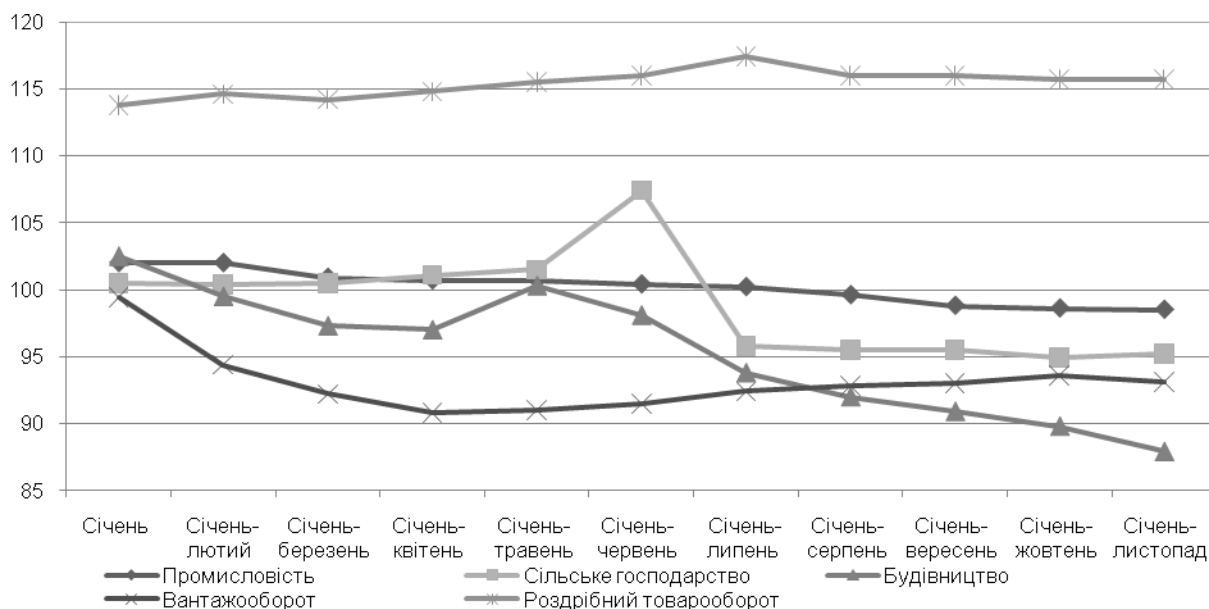
Таким чином, є підстави стверджувати, що у реальному секторі економіки основними реципієнтами ПІІ залишаються низькотехнологічні, енергоємні сфери виробництва та послуг і водночас відсутня зацікавленість іноземних інвесторів в підприємствах інноваційного спрямування. Залучення іноземних інвестицій в Україну не виконує очікуваної функції стимулювання переходу до інноваційної моделі розвитку економіки.

Змінювало свій вплив на динаміку ВВП формування *запасів матеріально-технічних засобів*. У першому кварталі українські підприємства в основному реалізували запаси зі своїх складів (обсяг матеріальних запасів скоротився на 10,7 млрд грн), у другому і третьому кварталах запаси зросли на 5,9 млрд грн і 23,4 млрд грн, проте їхній приріст був нижчий, ніж торік, що сформувало негативний приріст валової доданої вартості на рівні 2,4 в. п.

Кардинально змінився вплив на формування ВВП *зовнішньоекономічної діяльності*. Внаслідок суттєвого скорочення у січні-вересні 2012 р. обсягів експорту товарів та послуг (на 6,4 %), його внесок у формування ВВП набув від'ємних значень і становив -2,7 в. п., в той час як у 2011 р. експортна діяльність була одним з головних джерел економічного зростання. Водночас зростання обсягів імпорту (на 4,2 %) забезпечило йому негативний внесок у формування приросту ВВП у 2,0 в. п.

Несприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура була одним з основних чинників, що стримували економічне зростання в Україні.

Сповільнення приросту ВВП знайшло відображення у розрізі галузей реального сектору економіки (рис. 5).

Рис. 5. Приріст обсягів виробництва у 2012 р. за видами економічної діяльності, % до відповідного періоду попереднього року (кумулятивно за період з початку року)

У *промисловості* у 2012 р. спостерігається суттєве сповільнення динаміки обсягів виробництва, яке з вересня перейшло в спад. За січень-листопад 2012 р. обсяг промислового виробництва зменшився на 1,5 % порівняно з відповідним періодом попереднього року (рис. 6).

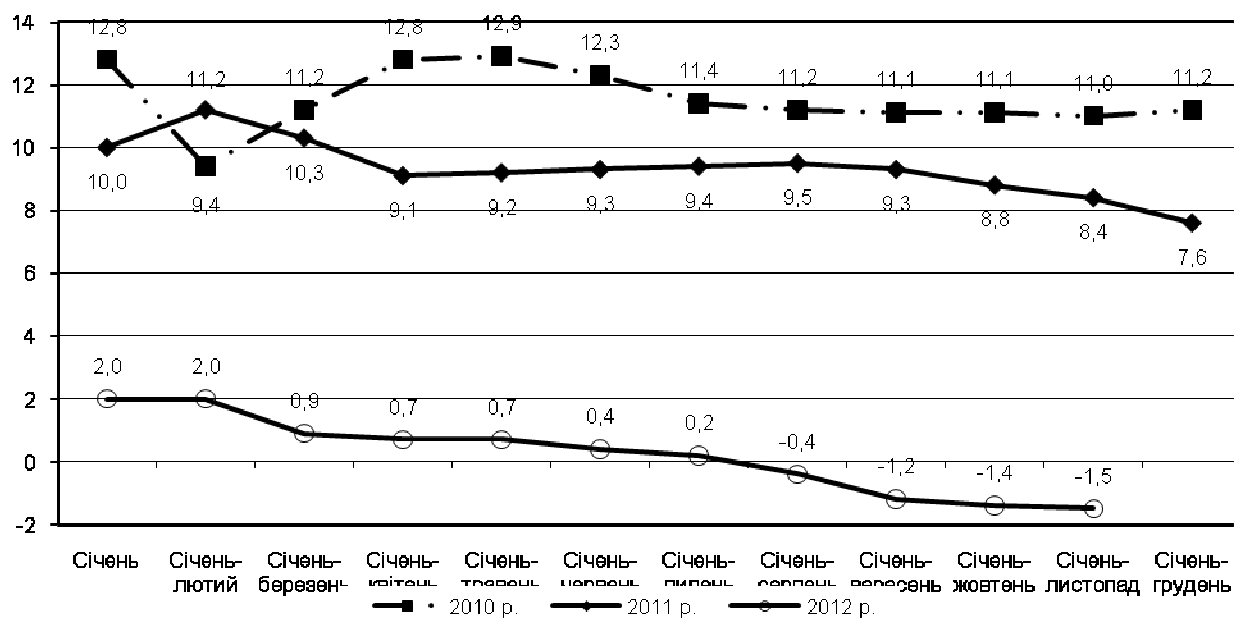

Рис. 6. Динаміка промислового виробництва у 2010-2012 рр., %

Відносно вагомий позитивний внесок в приріст промислового виробництва сформовано трьома галузями промисловості – хімічною і нафтохімічною промисловістю (зростання зовнішнього попиту на добрива внаслідок низьких прогнозів майбутніх врожаїв дозволило збільшити обсяги реалізації продукції галузі на 7,6 %), добувною промисловістю (2,5 %) та виробництвом і розподіленням електроенергії, газу та води (2,7 %). Значно повільніше зростало виробництво у харчовій промисловості (лише на 1,1 %) та целюлозно-паперовому виробництві (1,6 %) (рис. 7).

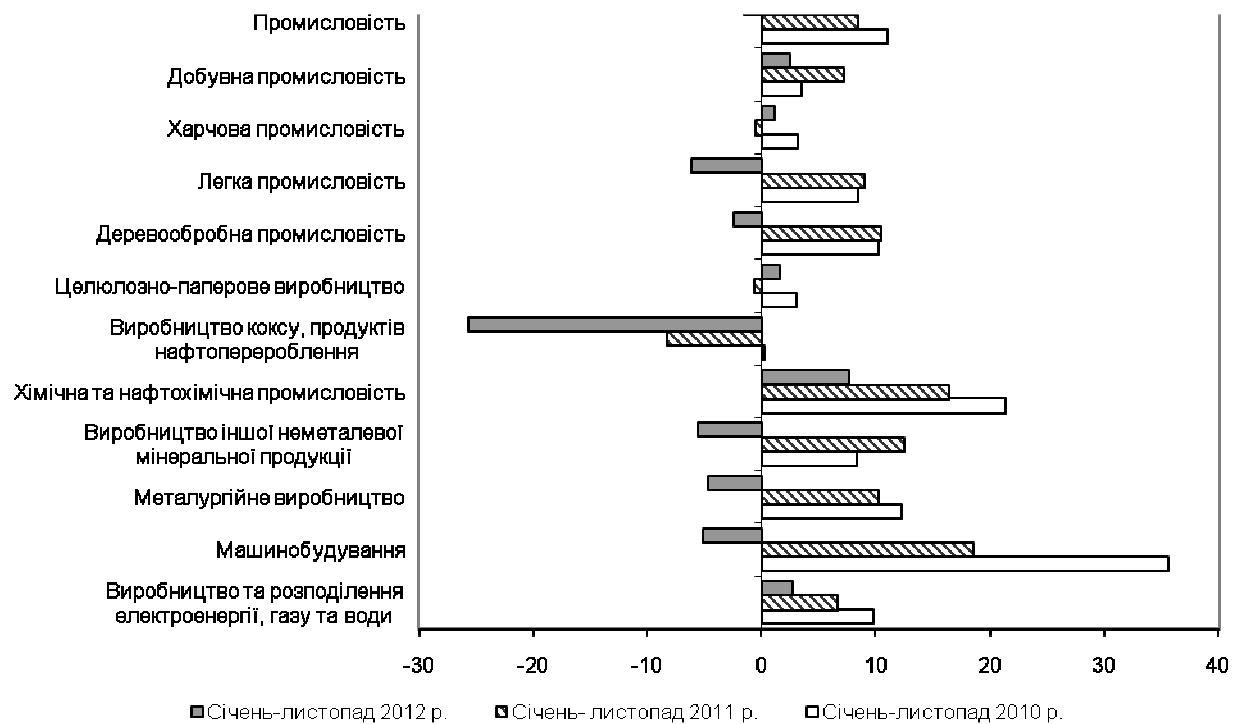
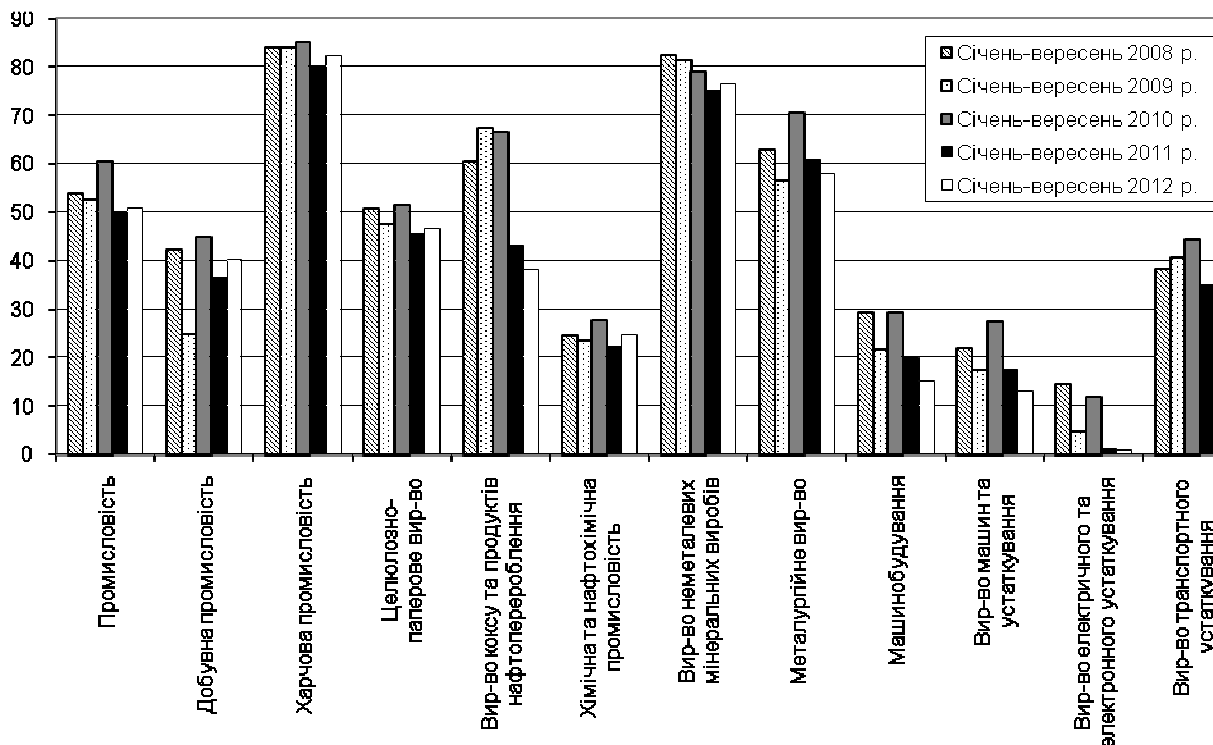

Рис. 7. Динаміка промислового виробництва за видами діяльності у січні-листопаді 2010-2012 рр., %

Всі інші види промислової діяльності у 2012 р. демонстрували поступову низхідну динаміку виробництва. Найбільший спад відбувся у виробництві коксу та продуктів нафтоперероблення (на 25,6 % за січень-листопад 2012 р.), насамперед, за рахунок значного скорочення випуску продукції на нафтопереробних підприємствах. Це сформувало негативний внесок галузі в приріст промислового виробництва, який поглинув позитивний внесок трьох галузей, що зросли. Негативну динаміку продемонстрували експортоорієнтовані галузі – металургійна промисловість і машинобудування, де зменшення обсягів виробництва складало 4,7 % і 5,1 % відповідно внаслідок уповільнення розвитку країн – основних торговельних партнерів і відповідного зниження зовнішнього попиту на їхню продукцію та несприятливої кон'юнктури на світових ринках металів. В машинобудуванні лише підгалузь виробництва транспортних засобів та устаткування позитивно впливала на динаміку виробництва, головним чином внаслідок збереження зовнішнього попиту на вагони і частини до залізничних локомотивів та рухомого складу.

Галузі, орієнтовані переважно на потреби внутрішнього ринку, також скорочували виробництво. Падіння виробництва у легкій промисловості становило 6,1 %, виробництві іншої неметалевої мінеральної продукції – 5,6 %, обробленні деревини та виробництві виробів з деревини – 2,4 %.

Чутливість більшості галузей промисловості до сповільнення темпів зростання світової економіки обумовлена не лише надмірним рівнем експортної орієнтації багатьох з них, але й неспроможністю належним чином задовольняти внутрішній попит через недосконалу внутрішньогалузеву структуру. Зокрема, частка вітчизняної продукції машинобудівної промисловості у внутрішньому споживанні у січні-вересні 2012 р. становила лише 15,1 %, в той час як на експорт надходило 77,2 % продукції галузі. Вітчизняними підприємствами попит на продукцію хімічної та нафтохімічної промисловості задовольнявся на 24,7 %, в той час як експортне призначення мали 59,5 % продукції галузі. В металургійному виробництві відповідні показники становили 57,8 % та 73,1 % відповідно (рис. 8). Водночас загальне збільшення частки вітчизняної продукції у споживанні продукції промисловості на 0,6 в.п., в той час як частка експортної продукції у промисловому випуску зменшилася на 2,1 в.п., є відображенням підвищення ролі внутрішнього чинника як чинника зростання у 2012 р.

Рис. 8. Частка товарів вітчизняного виробництва у структурі внутрішнього споживання промислових товарів у січні-вересні 2008-2012 рр., %

Загалом негативну динаміку у 2012 р. демонструє *сільське господарство*. Протягом січня-травня приріст виробництва порівняно з попереднім роком був низьким, але позитивним (до

1,5 %). Різке зростання індексу сільськогосподарського виробництва відбулось у червні, що обумовлено більш ранніми нинішнього року термінами збирання врожаю основних культур. Проте вже з липня результативні показники діяльності галузі погіршилися. За січень-листопад 2012 р. обсяги виробництва скоротились на 4,8 %. Це відбулося насамперед за рахунок високої бази порівняння, адже 2011 р. для сільськогосподарського виробництва став рекордним за валовим збором основних сільськогосподарських культур. Станом на 1 жовтня 2012 р. зібрано на 19,1 % менше зернових та зернобобових культур, ніж торік.

Позитивною для сільського господарства є тенденція поступового зростання виробництва продукції тваринництва, обсяги якої за 11 місяців 2012 р. збільшилися на 3,2 %. Такого результату вдалося досягти за рахунок впровадження державної підтримки розвитку галузі у формі доплат дрібним фермерам та особистим селянським господарствам за збереження молодняка великої рогатої худоби.

Впродовж 2012 р. поступово погіршувалася ситуація у *будівельній галузі*. Обсяг виконаних будівельних робіт у січні-листопаді 2012 р. зменшився на 12,1 % порівняно з відповідним періодом 2011 р. Такий спад сформований передусім скороченням на 14,8 % обсягів будівництва будівель та споруд. Між тим, потужний вплив на динаміку будівництва у 2012 р. мала реалізація масштабних інфраструктурних проектів у рамках підготовки до проведення в Україні фінальної частини з чемпіонату Європи з футболу. Суттєве збільшення державного фінансування у рамках підготовки до чемпіонату (капітальні видатки бюджету за перше півріччя 2012 р. збільшилися на 33 % порівняно з відповідним періодом 2011 р.) дещо стримувало падіння обсягів будівельних робіт. Натомість негативним чинником було зниження інвестиційної активності населення: з січня по жовтень 2012 р. залишок кредитів, наданих домашнім господарствам на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості, зменшився на 13,0 %, залишок іпотечних кредитів – на 16,6 %.

Зниження економічної активності у будівництві, скорочення обсягів будівельних робіт зумовили зменшення попиту на продукцію деревообробної, металургійної та машинобудівної промисловості, іншу неметалеву продукцію (будматеріали).

У *транспортній галузі* загострюються проблеми посткризового відновлення, про що свідчить уповільнення зростання обсягів вантажних і пасажирських перевезень. Так, за січень-листопад 2012 р. підприємствами транспорту перевезено 707,2 млн т вантажів, що на 4,5 % менше від обсягу перевезень вантажів порівняно з відповідним періодом 2011 р. Послугами пасажирського транспорту скористалися 6,2 млрд пасажирів, що на 2,2 % менше від обсягу перевезень 2011 р.

Зазначені тенденції динаміки основних видів виробничої діяльності дають підстави стверджувати про стагнаційний характер розвитку української економіки в 2012 р.

2.2. Ризики поширення кризових процесів світової економіки на Україну

Світова економіка перебуває у пригніченому стані вже майже п'ять років, і така динаміка може протриматися, як прогнозують експерти Міжнародного валютного фонду (МВФ), ще близько 10 років. В 2010-2011 рр. більшість уражених кризою країн світу поступово відновили розвиток, проте вже з кінця 2011 р. стало очевидним, що попереду нова смуга дестабілізації. Загалом 2012 р. відмічений нестійкою динамікою глобальної економіки – з певним пожвавленням на початку року та наступним гальмуванням зростання.

Глобальному економічному середовищу, за прогнозами провідних міжнародних фінансових інститутів, залишаються притаманними ознаки економічної депресії та досить високого рівня невизначеності перспектив та макроекономічної нестабільності:

- сучасний етап розвитку глобальної економіки характеризується надзвичайно високим рівнем державної заборгованості розвинутих країн світу;
- кардинальне подолання боргових проблем потребуватиме тривалішого періоду та вищої координованості дій на глобальному рівні;
- заходи щодо нейтралізації кризових процесів засобами жорсткого фінансового та фіскального регулювання, до яких переважно вдаються уражені борговою кризою розвинені країни, втрачають ефективність;
- бюджетна консолідація не дає очікуваного ефекту без структурних реформ та адаптивної грошово-кредитної політики;
- помітно зросла стійкість країн, що розвиваються, до глобальних криз, що пояснюється зростанням якості економічної політики та порівняно меншою частотою внутрішніх та зовнішніх шоків у цих країнах;

- рецесія, зокрема в промислово розвинених країнах, супроводжується потужним зміщенням торговельних потоків в країни, що розвиваються. Зростання попиту на імпорт з боку країн, що розвиваються, є, фактично, найважливішим чинником, який утримує світову економіку та торгівлю від глибшого спаду;
- глобалізація як провідний тренд в розвитку глобальної економіки зумовлює ризики для країн, що розвиваються, стосовно зовнішніх шоків та припинення зростання.

Прогнози погравлення міжнародної торговельної динаміки, що є провідним чинником розвитку країн, що розвиваються, у 2013 р. є стриманими. Проте при цьому МВФ очікує, що темпи зростання обсягів зовнішньої торгівлі країн, що розвиваються, майже в 2 рази будуть вищими за відповідні показники індустриальних країн.

Досить високі темпи зростання світової торгівлі у 2010 р. після її драматичного падіння у 2009 р. помітно сповільнилися вже у 2011 р. (з 12,6 % до 6,6 %), що стало наслідком слабкого зростання світової економіки, особливо промислово розвинених країн. Звертає на себе увагу той факт, що за період 1995-2010 рр. частка промислово розвинутих країн у світовій торгівлі товарами знизилась з 69 % до 55 %, у той час як частка країн, що розвиваються, зросла з 29 % до 41 %. Зокрема, частка Китаю збільшилась в чотири рази (з 2,6 до 10,0 %). Водночас саме для утримання високих темпів розвитку країн, що розвиваються, динаміка світової торгівлі має критично важливе значення.

У зв'язку з тим, що у 2012 р. темпи зростання світового господарства сповільнилися (за оцінками МВФ – до 3,3 % річних, за оцінками Economist Intelligence Unit (EIU) – до 3,1 % у порівнянні з 3,8 % у 2011 р.), можна очікувати, що за результатами 2012 р. темпи зростання міжнародного товарообігу також дещо уповільняться: до 3,2 % у порівнянні з 5,8 % за попередній рік за оцінками МВФ. Кризові явища, які охопили майже всі провідні економіки світу, змусили фахівців СОТ знизити прогноз зростання світової торгівлі в 2012 р. з 3,7 % до 2,5 %¹.

Щодо цінових характеристик світового експорту та імпорту, прогнозується певна стагнація на глобальних сировинних ринках. Тенденція зростання цін на товарних ринках, яка розпочалась у середині 2010 р., загалом зберігалася і протягом 2011 р. Після піку, досягнутого у першій половині 2011 р., на початок 2012 р. ціни дещо знизились. Протягом 2012 р. цінова динаміка на ринках була переважно негативною (табл. 1).

Таблиця 1

Прогноз цін на сировинні товари

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Ціна на нафту Brent, дол./барель	97,66	61,86	79,63	110,94	111,85	103,75	104,5	107,25	110,0	115,0
Ціни на не енергетичні товари, %										
В цілому	12,2	-22,4	24,0	26,1	-10,2	1,0	-1,3	-0,7	2,0	2,1
Продукти харчування, корми для тварин та напої	28,1	-20,3	10,7	30,1	-3,0	-2,0	-5,9	-0,9	1,3	2,0
Напої	18,8	1,0	18,0	21,1	-19,9	-6,5	3,6	7,9	3,4	2,2
Зернові культури	29,1	-28,9	6,9	41,3	1,0	-0,2	-10,5	-3,3	0,5	1,8
Олійні культури	31,9	-21,7	9,4	21,4	5,5	-1,7	-4,6	-2,8	0,2	1,3
Цукор	30,1	29,6	24,3	23,6	-16,7	-5,8	2,8	0,0	9,5	8,7
Промислова сировина	-5,3	-25,7	45,4	21,1	-19,6	5,7	5,5	-0,3	2,9	2,1
Метали	-9,5	-28,5	40,1	12,8	-12,9	6,8	5,9	-1,4	3,2	2,1
Текстиль	2,3	-11,5	42,2	43,2	-36,1	4,6	3,9	2,3	3,3	3,2
Каучук	16,4	-25,6	81,0	33,3	-25,1	1,4	5,1	1,8	1,2	1,2

Джерело: Economist Intelligence Unit. Commodity price forecasts (November 14th 2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gfs.eiu.com/Article.aspx?articleType=cf&articleId=569813041&secId=0>

Характерно, що чинник інфляції на сучасному етапі розвитку глобальної економіки, за оцінками МВФ, становить меншу загрозу, ніж у попередні роки, та особливо зважаючи на небезпеки втягнення провідних країн світу у глибоку депресію. Темпи зростання споживчих цін у

¹ Slow global growth to hit trade in 2012 and 2013, WTO says / Press release 676 (21 September 2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wto.org/english/news_e/pr676_e.htm

світі становили 4,1 % у 2011 р., а за результатами 2012 р. очікується 3,4 %². Для промислово розвинутих країн ОЕСР ці показники становлять, відповідно, 2,8 та 2,1 %. Монетарна політика цих країн спрямована на уникнення дефляції та поповнення ліквідності банківського сектору, надання додаткових стимулів для зростання внутрішнього виробництва. Втім, все більше занепокоєння викликає високий рівень безробіття: в промислово розвинутих країнах він складав у 2011 р. в середньому 8,6 % (що помітно гірше, ніж у передкризовому 2007 р. – 5,8 %). Причому, рівень безробіття серед молоді, як правило, ще вище: зокрема, в Іспанії він сягає 40 %. Зазначимо, що зростання безробіття у розвинутих країнах є одним з основних чинників світової депресії: через пригнічення доходів та відповідно споживчих видатків населення та компаній відбувається звуження сукупного попиту та торгівлі у світовому масштабі.

У 2012 р. економіки промислово розвинутих країн продовжували балансувати на межі спаду, вражені чотирма основними проблемами, які взаємно підсилювали негативні тренди: суверенні боргові кризи, слабкий банківський сектор, низький сукупний попит (внаслідок зростання безробіття та жорстких заходів бюджетної економії), а також неефективна інституціональна політика. Хоча економіки країн, що розвиваються, і утримували порівняно високі темпи зростання, їхня динаміка протягом року продемонструвала сповільнення.

Основним джерелом глобальної нестабільності залишаються розвинуті країни світу. Невизначеність з приводу перспектив вирішення боргової кризи в ЄС, зокрема в Єврозоні – одна із головних проблем, які перешкоджають стабільному відновленню зростання в регіоні і світі. Гальмування європейської економіки спричиняє негативний вплив на темпи зростання більшості країн світу, зокрема США. У вересні 2012 р. ЄС, США та Японія анонсували рішення про додаткові безпрецедентні монетарні стимули розвитку економік. Європейський центральний банк (ЄЦБ) започаткував програму «необмеженого» викупу державних боргових зобов'язань країн-членів ЄС, Федеральна резервна система США (ФРС) – програму викупу активів на суму 40 млрд дол. США щомісяця, Банк Японії виділив для подібної програми додатково 129 млрд дол. США. Зазначені заходи, окрім підтримки трьох найбільших економік світу, повинні полегшити країнам, що розвиваються, доступ до нових фінансових ресурсів.

Консолідація зусиль урядів європейських країн з метою проведення інституційних реформ та масованої фінансової підтримки ринків дещо послабила негативні очікування щодо розпаду Єврозони. Проте у перспективі 2013 р. загрози поглиблення макроекономічних дисбалансів в ЄС та скорочення кількості країн-членів єдиного монетарного союзу залишаються актуальними. Як прогнозує Світовий банк, у разі виходу із зони євро однієї або кількох країн, імовірно є чергова хвиля глобальної дестабілізації. Водночас МВФ наголошує, що невизначеність щодо подальшого розвитку глобальної економіки залежить не тільки від політичної та інституційної спроможності ЄС впоратися з дезінтеграцією, але й від спроможності США адекватно вирішити проблему державного боргу та мінімізувати ризики, що зберігаються у середньостроковій перспективі та можуть підсилити глобальну нестабільність за рахунок «фіскального обриву» – автоматичного підвищення податків та різкого скорочення державних витрат. ФРС США напередодні закінчення фінансового року в вересні 2012 р. знизил прогноз щодо темпів зростання американської економіки. За їхніми оцінками, зростання річного ВВП США перебуватиме в межах 1,7-2,0 % проти попереднього прогнозу в 1,9-2,4 %.

Експерти МВФ оцінюють зростання світової економіки у 2012 р. на рівні 3,3 %, а темпи її зростання наступного року – у 3,6 %, за умови відновлення фіскальної стабільності у США та прийняття країнами ЄС нової антикризової стратегії, яка передбачає активне використання Європейського стабілізаційного механізму. Але навіть за цих умов зростання економіки у США передбачається на рівні 2,2 %, а в країнах Єврозони очікується падіння ВВП на 0,4 % (за прогнозами ЄЦБ цей показник може бути дещо кращим: на рівні - 0,2 %).

Гальмування зростання в розвинених країнах уповільнює темпи зростання країн, що розвиваються. Темпи зростання і китайської, і індійської економіки в 2012 р. демонстрували уповільнення динаміки, що своєю чергою спричиняє гальмуючий ефект на інші країни, що розвиваються, та їхніх торговельних партнерів. Прогноз МВФ щодо економічного зростання Китаю складає близько 7,8 % (в 2011 р. 9,2 %). Незважаючи на те, що цей показник номінально є одним з найвищих у світі, не можна ігнорувати того факту, що високі темпи зростання населення Китаю вимагають мінімального зростання економіки на рівні у 8 % для того, щоб утримувати

---

² Economist Intelligence Unit, Global outlook September 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gfs.eiu.com/FileHandler.ashx?issue_id=829429867&mode=pdf

поточний рівень добробуту. Таким чином, зниження темпів зростання в Китаї означатиме серйозні якісні зміни щодо перспектив світового лідерства.

Динаміка російської економіки та економік інших країн СНД, залежних від торгівлі з Росією, в 2012 р. визначалася двома основними чинниками – рівнем світових цін на сировину, особливо нафту і газ, та обсягів попиту на експортну продукцію. В 2011 р. ВВП Росії зріс на 4,3 % за підтримки високих цін на нафту та продукцію АПК. В 2012 р. економічне зростання поступово сповільнювалося, відображаючи понижувальну динаміку більшості країн світу: 3,7 % в 2012 р. проти 4,3 % в 2011 р.³ Глобальна фінансова нестабільність визначає погіршення інвестиційних та споживчих очікувань в Росії. Експерти ЕІУ також знизили прогнози зростання реального ВВП Росії до 3,8 % в 2012 р. і 3,9 % в 2013 р.⁴ Враховуючи структурні проблеми, зокрема, повільне зростання виробництва енергетичної продукції, слабкий банківський сектор, незахищеність прав власності, низький рівень капіталовкладень та високий бюрократичний тиск на бізнес, рівень зростання в Росії в середньостроковій перспективі залишатиметься нижчим, ніж до кризи 2008 р.

У 2012 р. лідерами світового економічного зростання виступатимуть країни, що розвиваються, зростання ВВП в яких очікується на рівні 5,3 % у 2012 з підвищенням до 5,6 % у 2013 р. Головними генераторами розвитку залишаться Китай (8,2 % в 2013 р.), Індія (4,9 % в 2012 р., 6 % в 2013 р.), Індонезія (6 % в 2012 р., 6,3 % в 2013 р.).

Загалом у 2012 р. економіки країн, що розвиваються, знаходилися під тиском глобальної макроекономічної невизначеності, погіршення умов торгівлі, загострення внутрішніх дисбалансів. У перспективі 2013 р. серед зовнішніх ризиків, що загрожуватимуть економікам країн, що розвиваються:

- раптова зупинка потоків капіталу з наступною дестабілізацією фінансових ринків та банківського сектору;
- поглиблення рецесії в розвинутих країнах та подальше падіння попиту на експорт з країн, що розвиваються;
- посилення глобальної невизначеності, гальмування глобальної економічної активності;
- погіршення умов торгівлі, цінова нестабільність на товарних ринках, посилення інфляційного тиску на товарні ринки.

Невизначеність щодо сценаріїв розвитку світового фінансового ринку формує багатоваріантність розвитку економічної ситуації в Україні в середньостроковій перспективі. Виходячи з припущення, що головним важелем економічного зростання у найближчі 2-3 роки залишатиметься зовнішньоекономічний чинник, можемо прогнозувати широкий діапазон можливостей щодо економічної динаміки в Україні, обмежувачами якої слугуватимуть, з одного боку, перебіг світової кризи (рівень її деструктивності та поширення на Україну та на пов'язані з Україною країни), а з іншого – якість управління національною економікою, що визначатиметься адекватністю реагування на зовнішні виклики засобами економічної політики та спроможністю мінімізувати внутрішні економічні дисбаланси.

Серед актуальних ризиків для розвитку національного господарства в 2012 р. домінували саме зовнішні ризики:

- погіршення зовнішньоекономічної кон'юнктури: брак попиту на товари традиційного експорту та падіння цін на ринках промислової сировини;
- погіршення умов торгівлі внаслідок протекціонізму в країнах – торговельних партнерах;
- високий рівень цін на енергоресурси, що імпортує Україна;
- висока вартість та нестабільні умови надання зовнішнього фінансування банківському та корпоративному сектору;
- звуження можливостей доступу до міжнародних ринків капіталу.

Зовнішні ризики, актуальні для 2012 р., зберігатимуть високий рівень ймовірності й у 2013 р., проте загалом ці ризики є дещо нижчими, відображаючи очікування щодо поживлення економічної активності в світовій економіці у наступному році. Загалом прогнозувати ситуацію у світі навіть на перспективу наступного року за даних умов досить важко. Водночас

³ World Economic Outlook. October 2012. Coping with High Debt and Sluggish Growth. – Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2012. – P. 79.

⁴ Economist Intelligence Unit, Global outlook October 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gfs.eiu.com/FileHandler.ashx?issue_id=559575640&mode=pdf

найімовірнішими і найвпливовішими залишаються ризики у сфері зовнішньої торгівлі та фінансовому секторі.

Поточний перебіг кризових процесів в Європейському Союзі за сценарію різкого погіршення фінансово-економічної ситуації в країнах Єврозони може спричинити ланцюгову дестабілізуючу реакцію у інших слабких економіках світу та регіону, до яких належить Україна. Опосередкований вплив європейської кризи Україна вже відчула в 2012 р. внаслідок зниження економічних показників ЄС та зміни вектора ділової активності в країнах, які є найбільшими зовнішньоекономічними партнерами: Росії та інших країнах СНД, Туреччині, Китаї. Тому очевидно, що *українська економіка через глибоку інтегрованість в міжнародний економічний простір, торговельні та фінансові взаємовідносини з європейськими країнами обов'язково відчуватиме негативний вплив кризових процесів в ЄС.*

Основні вектори поширення погіршення стану глобальної економіки є похідними від «слабких ланок» внутрішньо- та зовнішньоекономічної позиції України. Ймовірність подальшого ускладнення ситуації в українській економіці внаслідок поглиблення кризи в країнах Єврозони та гальмування зростання в світовій економіці є доволі високою з огляду на зовнішньоекономічну позицію країни та на вразливість до негативних впливів зовнішніх криз.

2.3. Зовнішньоторговельна складова економічного розвитку України

Уповільнення темпів зростання світової економіки зумовило звуження попиту на світових ринках і мало негативний вплив на експортоорієнтовані галузі промисловості України. У 2012 р. спостерігається зниження темпів економічної активності як у країнах з розвинутою економікою, так і в країнах з ринками, що розвиваються. Так, за підсумками трьох кварталів 2012 р. ВВП країн ЄС в річному вимірі зменшився на 0,2 %. Основні країни – торговельні партнери України в ЄС демонструють негативну динаміку ВВП в перші три квартали 2012 р. (Італія, Іспанія, Угорщина) чи сповільнення економічного зростання (Німеччина, Польща).

Значне сповільнення зростання ВВП у січні-вересні 2012 р. у річному вимірі відбулося в основних азійських країнах – торговельних партнерах України: у Китаї до 7,7 % з 9,6 %, у Туреччині до 2,6 % з 9,4 %; в Індії – до 4,1 % з 7,3 %.

Серед найбільших країн–торговельних партнерів лише Російська Федерація продемонструвала відносно стійке зростання ВВП – 3,9 % у січні-вересні 2012 р. порівняно з 4,2 % за три квартали попереднього року.⁵

Обсяги та динаміка зовнішньої торгівлі у 2012 р. були дзеркальним відображенням впливу глобальної економічної динаміки на Україну. В свою чергу погіршення показників зовнішньоторговельної активності чинило негативний тиск на економічний розвиток України через зростання від'ємного сальдо поточного рахунку платіжного балансу країни та скорочення обсягів випуску та вартості пропозиції національних виробників товарів та послуг.

Основним фактором впливу на формування поточної зовнішньоекономічної позиції **України були умови світової торгівлі, які погіршилися в порівнянні з відповідним періодом 2011 р.** Протягом січня-вересня 2012 р. реальний ефективний обмінний курс (РЕОК) гривні знизився на 3,7 %, значною мірою через стрімке зниження у лютому (на 4 %) і серпні (на 2 %) (рис. 9). Водночас ці зміни не сприяли суттєвому збільшенню експорту з України. Варто зазначити, що стагнація експортної активності українських постачальників відбувалася на тлі зниження курсів валют торговельних партнерів з країн ЄС та СНД.

Несприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура для багатьох експортних товарів України була основним чинником зменшення обсягів виробництва, зокрема в металургії та у деяких експортоорієнтованих сегментах машинобудування. Протягом 2012 р. динаміка світових цін на металургійну продукцію мала спадний характер. У серпні 2012 р. у річному вимірі середні світові ціни на катанку зменшилися на 10,3 %, а на арматуру – на 12,8 %⁶ (рис. 10), загальносвітовий індекс сталі у вересні 2012 р. становив 184,5, тоді як у вересні 2011 р. – 213,5)⁷,

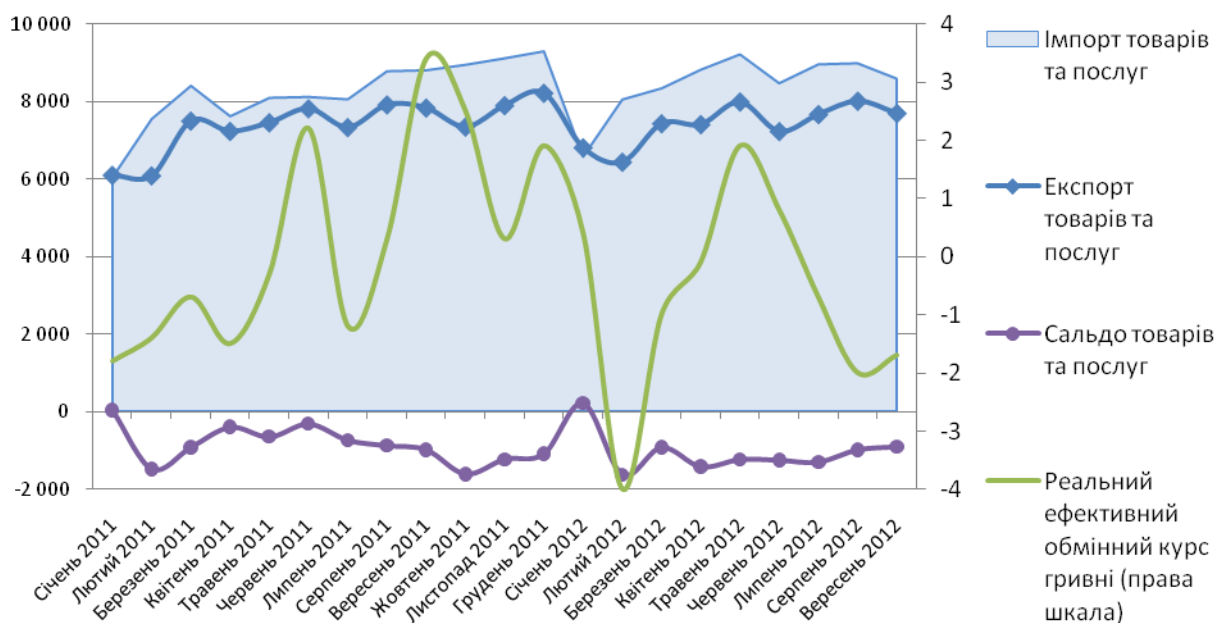
⁵ Показники економічного зростання в країнах – торговельних партнерах наведено з урахуванням сезонного фактора за даними ОЕСР. Див. Quarterly National Accounts 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=SNA_TABLE1

⁶ Держзовнішінформ. Товарний монітор. Кон'юнктура. – 2012. – № 35. – С. 23-29.

⁷ www.worldsteelprices.com

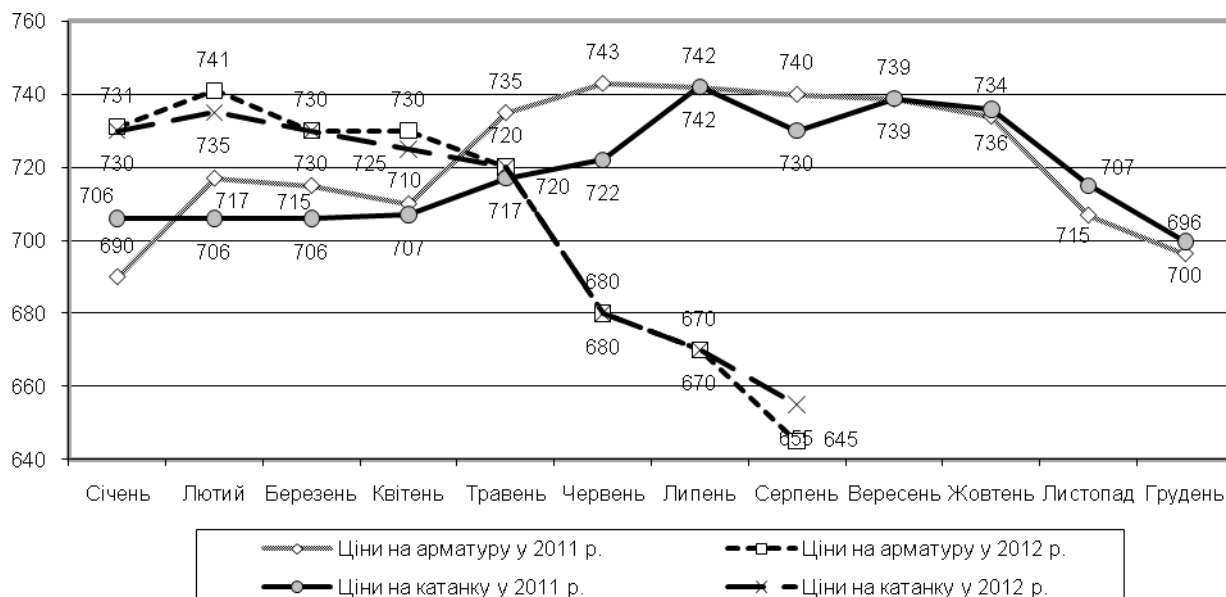

що є певним підтвердженням наявності кризових явищ у світі, які в першу чергу призводять до припинення будівництва, а отже і споживання металу.

Рис. 9. Динаміка експорту та імпорту товарів та послуг, торговельного сальдо (млн дол. США) та реального ефективного обмінного курсу (% до попереднього місяця) у 2011-2012 рр.

Джерело: дані НБУ.

Рис. 10. Динаміка світових цін на арматуру та катанку в 2011-2012 рр., дол. США

Джерело: Держзовнішінформ. Товарний монітор. Кон'юнктура (№№ 6-38), 2012.

Водночас спостерігається зниження цін на руду та добрива (табл. 2).

За даними Державної митної служби України, за підсумками січня-жовтня 2012 р. Україна **експортувала товарів** на 57,1 млрд дол. США, що на 2,7 % (або на 1,5 млрд дол. США) більше, ніж за аналогічний період 2011 р. Сформована під впливом зазначених чинників динаміка експортної діяльності в січні-жовтні 2012 р. свідчить про припинення тенденції стрімкого нарощування експорту, характерної для перших післякризових років. Імпорт товарів за цей період становив 68,3 млрд дол. США, продемонструвавши зростання на 4,1 % (або на 2,7 млрд дол. США). Таким чином, за підсумками 10 місяців сформувалося негативне сальдо

зовнішньоторговельного балансу товарів у розмірі 11,2 млрд дол. США, що на 1,2 млрд дол. США більше аналогічного показника 2011 р.

Значною мірою негативне сальдо у зовнішній торгівлі товарами визначається здешевленням експорту та зростанням ціни імпорту. Так, вартість тони українського експорту становила 401,6 дол. США, що майже на 44 дол. США менше від показника 2011 р. (445,4 дол. США). Водночас вартість тони імпорту за цей період зросла з 905,3 дол. США до 1048,7 дол. США. Зниження вартості українського експорту стримувало можливості зростання доходів, отримані від збільшення його фізичних обсягів.

Найбільшого зростання досягнуто в експорті сільськогосподарських товарів (52,5 %), транспортного обладнання (21,5 %) і харчових продуктів (17,6 %) (рис. 11). Загальний експорт зернових порівняно з січнем-жовтнем 2011 р. збільшився більш ніж вдвічі, досягнувши 5,3 млрд дол. США. Зростання експорту зернових на понад 2,8 млрд дол. США стало основою загального зростання експорту з України.

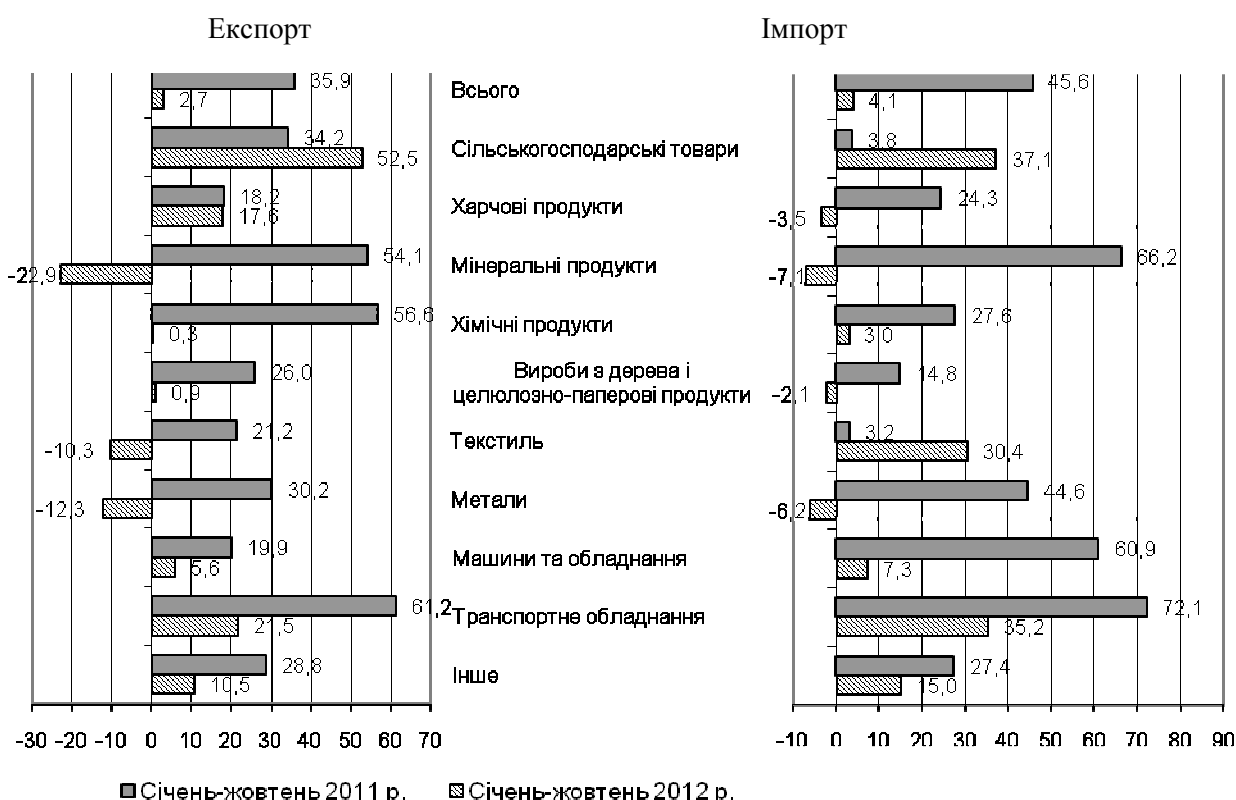

Рис. 11. Динаміка експорту та імпорту товарів у січні-жовтні 2011-2012 рр., %

Протягом 2012 р. спостерігалися коливання цін на основні позиції сільськогосподарського експорту з України, їх зниження в IV кварталі 2011 р. – II кварталі 2012 р. змінилося значним зростанням в III кварталі 2012 р., яке за деякими товарами сформувало рівень цін, вищий, ніж до початку спадної тенденції в попередні три квартали. Так, середня ціна метричної тони кукурудзи зросла з 302,1 дол. США до 328,6 дол. США, пшениці – з 315,6 дол. США до 349,5 дол. США (табл. 2).

Високій динаміці експорту сільськогосподарської продукції також сприяли:

- відмова України від експортних обмежень. Завершення дії в жовтні 2011 р. експортних мит на кукурудзу і пшеницю та в січні 2012 р. на ячмінь сприяло активізації експорту цих культур протягом 2012 р.;
- поганий врожай кукурудзи в США в 2011/2012 маркетинговому році, що змусило більшість імпортерів кукурудзи шукати альтернативні шляхи її постачання. В першу чергу це стосується Японії та Південної Кореї. Якщо в 2011 р. Україна не була присутня на цих ринках, як і на ринках інших країн Східної Азії, то за підсумками січня-серпня 2012 р. вона стала другим за вартісним обсягом експортером кукурудзи до Японії і Південної Кореї.

Середні квартальні ціни на окремі товари⁸

	3 квартал 2011 р.	4 квартал 2011 р.	1 квартал 2012 р.	2 квартал 2012 р.	3 квартал 2012 р.
Кукурудза, дол. США за метричну тону	302,1	269,3	277,7	270,2	328,6
Пшениця, дол. США за метричну тону	315,6	279,7	278,8	269,0	349,5
Ячмінь, дол. США за метричну тону	210,4	210,9	215,6	235	259,5
Соняшникова олія, дол. США за метричну тону ⁹	1671,8	1551,9	1478,5	1441	1546,1
Залізна руда, дол. США за суху метричну тону	175,9	140,8	141,8	139,6	111,6
Азотні добрива, дол. США за метричну тону	485,4	437,3	387,3	470,0	381,3

Разом з цим, поступово зростають обсяги експорту товарів з високим рівнем обробки. У сфері торгівлі товарами машинобудівної галузі присутність в технологічних ланцюгах компаній СНД дозволила вітчизняним виробникам збільшити експорт на 5,6 %. Наприклад, реалізація українським підприємством “Мотор Січ” контрактів з постачання двигунів для російської авіатехніки дозволяє підтримувати значні обсяги експорту турбореактивних та турбогвинтових двигунів, а програма модернізації вагонного парку в Казахстані дозволила збільшити експорт вагонів. Загалом експорт з України транспортних засобів зріс на 21,5 %.

Завдяки збереженню високого попиту на продовольчі ресурси у світі вдалось забезпечити зростання виробництва у хімічній та нафтохімічній промисловості на рівні 9,3 %. Постійно існуюча потреба в азотних добривах дозволяє виробникам цього виду продукції експортувати її в значних обсягах. У січні-серпні 2012 р. порівняно з відповідним періодом 2011 р. Україна збільшила експорт цього виду продукції на 15,2 % до 1,1 млрд дол. США. Це дозволило сформувати приріст експорту хімічної промисловості на рівні 5,0 %. Проте у вересні-жовтні динаміка експорту продукції хімічної промисловості різко погіршилася. За підсумками 10 місяців Україна приріст експорту хімічної промисловості становив лише 0,3 % внаслідок сповільнення зростання експортних поставок продуктів неорганічної хімії, органічних хімічних сполук, добрив.

Сповільнення економічної динаміки більшості країн – торговельних партнерів, зокрема в Єврозоні, призвели до зниження попиту на продукцію чорної металургії. Оскільки вітчизняні виробники чорних металів не змогли спрямувати свої товари на інші ринки, експорт чорних металів з України скоротився майже на 2,3 млрд дол. США. Разом з тим активна робота Російської Федерації та Казахстану з будівництва нових трубопроводів сприяла незначному нарощуванню експорту труб до цих країн. В цілому експорт металопродукції у січні-жовтні 2012 р. скоротився на 12,3 % по відношенню до відповідного періоду 2011 р.

Спад експорту мінеральних продуктів пов'язаний перш за все з проблемами забезпечення нафтопереробних виробництв імпортованими ресурсами – експорт нафти і нафтопродуктів в січні-жовтні 2012 р. зменшився більш ніж вдвічі. Натомість потреба країн Східної Європи в електроенергії, інтегрування системи енергопостачання України до стандартів, прийнятих Європейським енергетичним об'єднанням ENTSO-E, сприяли збільшенню експорту електроенергії до країн ЄС, насамперед Угорщини, Польщі, Словаччини та Румунії. Загалом у січні-жовтні 2012 р. Україна збільшила експорт електроенергії на 35 % до 393,1 млн дол. США.

Різке падіння темпу приросту обсягу **імпорту** з 45,6 % в січні-жовтні 2011 р. до 4,1 % в січні-жовтні 2012 р. пояснюється насиченням попиту, сформованого в період відновлення економічної активності в післякризовий період, та проявами депресивних тенденцій в економіці України. Як і в попередні періоди, в структурі імпорту України провідне місце посідає імпорт мінеральних продуктів, насамперед природного газу. Водночас виразною є тенденція до зниження його частки в структурі імпорту. Якщо в січні-жовтні 2011 р. частка мінеральних продуктів становила 35,8 %, то за підсумками відповідного періоду 2012 р. вона зменшилася до 32 %.

⁸ World Bank. Commodity price data [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1111002388669/829392-1325803576657/Pnk_1012.pdf

⁹ IMF. Actual Market Prices for Non-Fuel and Fuel Commodities, 2009-2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/np/res/commod/Table3.pdf>

Зниження імпорту мінеральних продуктів було викликане не лише придбанням меншої кількості природного газу з Російської Федерації, а й суттєвим зменшенням імпорту сирої нафти, який скоротився майже на 2,7 млрд дол. США. Скорочення майже вчетверо фізичних обсягів імпорту сирої нафти (з 5,0 млн т до 1,4 млн т), значною мірою через відсутність її постачання з Азербайджану, призвело до зупинки низки українських нафтопереробних заводів, що обумовило зростання попиту на імпортовані перероблені нафтопродукти, обсяг імпорту яких за цей період зріс на 813,3 млн дол. США, та глибоке падіння виробництва в нафтопереробній галузі.

Попри ризики глобальної депресії, в Україні продовжує зростати попит на продукцію споживчого та інвестиційного характеру. Найсуттєвіше відбувалося зростання попиту на іноземні транспортні засоби та продукцію машинобудівної галузі, імпорт яких збільшився на 35,2 % і 7,3 % відповідно. Зокрема, імпорт засобів наземного транспорту зріс на 650,5 млн дол. США до 5,0 млрд дол. США, значною мірою через підвищення попиту на автотранспортні засоби, імпорт яких збільшився на 404,7 млн дол. США. Також за вказаний період суттєво, майже на 748,2 млн дол. США, зріс імпорт машин і обладнання. Окремим поштовхом до нарощування обсягів імпорту продукції машинобудування стали часті вербальні інтервенції щодо ймовірної девальвації гривні, а також озвучені наміри щодо підвищення імпортного мита на автомобілі.

Сукупне зростання імпорту по цих двох групах товарів, а також імпорту сільськогосподарської продукції на 974,2 млн дол. США до 3,6 млрд дол. США (насамперед через зростання імпорту м'яса в 2,5 разу) значно перевищило зниження імпорту мінеральних продуктів (на 1,7 млрд дол. США), що і призвело до загального збільшення імпорту до України.

Традиційно від'ємне сальдо торгівлі товарами частково балансується за рахунок позитивного сальдо торгівлі послугами. На відміну від попереднього року, в січні-вересні 2012 р. фактично не зафіксовано зростання експорту послуг, який збільшився лише на 0,3 % до 10 млрд дол. США. В свою чергу імпорт послуг зріс на 12,1 % до 5 млрд дол. США. Таким чином, протягом вказаного періоду сформувалося позитивне сальдо в сфері торгівлі послугами у розмірі 5 млрд дол. США, що на 0,5 млрд дол. США менше, ніж за аналогічний період 2011 р.

2.4. Ризики грошово-фінансової системи

Низхідна динаміка макроекономічних показників та високий рівень викликів з боку глобальної економічної нестабільності обумовили складність проведення збалансованої грошово-кредитної політики.

На грошово-кредитному ринку НБУ у першій половині року підтримував оптимальний рівень ліквідності як за рахунок банківського регулювання, так і шляхом проведення м'якої дисконтної політики. Поступове гальмування економічної динаміки та стале зниження темпів приросту споживчих цін дозволило знизити облікову ставку і вартість гривневих ресурсів, переглянути умови обов'язкового резервування, активізувати операції рефінансування і подовжити терміни отримання коштів за операціями прямого РЕПО з 30 до 60 днів. У підсумку протягом першого півріччя 2012 р. монетарна база збільшилася на 4,1 %, грошова маса – на 5,5 %. Проте влітку – на початку осені НБУ дещо ужорсточив регулювання ліквідності банків, що зумовило монетарне стиснення: за 11 місяців 2012 р. грошова база зменшилася на 0,5 %, грошова маса зросла лише на 6,2 %. Лише за жовтень-листопад грошова маса зменшилася на 6,5 млрд грн, грошова база – на 9,3 млрд грн. Значною мірою на монетарну пропозицію впливала позитивна динаміка гривневих депозитів, які за 11 місяців року зросли на 9,2 %, зокрема депозити фізичних осіб – на 16,5 %.

Помірно-позитивні темпи приросту грошових агрегатів протягом року сприяли підтриманню фінансової стабільності, проте не мали суттєвого стимулюючого впливу на макроекономічну динаміку. Низька дієвість каналів монетарного трансмісійного механізму «замикала» грошову масу у фінансовому секторі і позбавляла реальний сектор належних ресурсів для відновлення економічного зростання. В умовах «кволого» каналу кредитування і збереження високих значень реальних процентних ставок отримані банками кошти переважно перерозподілялися між сегментами фінансового ринку і спрямовувалися до державного сектору економіки. Зокрема отримані на початку вересня кошти рефінансування були спрямовані банками на валютний ринок, що спровокувало різкі стрибки курсу гривні та змусило НБУ ужорсточити регулювання банківської ліквідності. У підсумку упродовж 11 місяців 2012 р., так як і в 2011 р., спостерігалось чергування періодів монетарного пом'якшення з періодами монетарного стиснення, що не сприяло сталості економічних очікувань.

У 2011-2012 рр. стабілізувався стан вітчизняної банківської системи. Незначні, але позитивні темпи приросту кредитування юридичних осіб, реалізація НБУ низки заходів щодо

регулювання рівня ліквідності, вдосконалення порядку очищення балансу від проблемних кредитів і порядку формування витрат, активне придбання банками цінних паперів дозволили їм сформувати позитивні результати своєї діяльності. За 11 місяців 2012 р. вперше з початку кризи банківська система вийшла на позитивні показники рентабельності капіталу та активів та отримала 3,8 млрд грн прибутку.

Тим часом гальмування економічної активності стримувало підвищення платоспроможності вітчизняних підприємств і зростання попиту на кредити. У 2009 р. – 11 місяців 2012 рр. частка кредитів у структурі активів знизилася з 85 % до 73,37 %, частка довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів – з 64 % до 48,4 %, частка прострочених – збільшилася з 2,3 % до 9,5 %¹⁰. Це засвідчує збереження високих ризиків банківської системи.

У 2012 р. продовжилося погашення кредитування домогосподарств. В умовах активізації споживчого попиту за 11 місяців року гривневі кредити фізичним особам зросли на 14,8 млрд грн (17,8 %), що, втім, на чверть менше, ніж за 11 місяців 2011 р. Кредитування юридичних осіб зростало значно повільніше – гривневі кредити збільшилися на 5,6 %, або 21,6 млрд грн (77,1 млрд грн у 2011 р.). При цьому переважна частка нових кредитів була призначена для рефінансування поточної заборгованості підприємств.

Одночасно відбувалось активне погашення наданих раніше валютних кредитів фізичним особам. За заборони надання нових залишок зменшився на 26,5 млрд грн, або близько 3,3 млрд дол. США. При цьому обсяг валютних депозитів фізичних осіб збільшився на 31,2 млрд грн, причому на 8,8 млрд грн – лише за жовтень-листопад.

Вагомим чинником післякризової стагнації кредитування є низька якість ресурсної бази банків, основу якої становлять депозити населення. Для стимулювання їх припливу банки активізували політику «коротких депозитів» та підвищили процентні ставки, що дозволило за 11 місяців 2012 р. забезпечити приріст гривневих депозитів на 17,6 млрд грн, що проте на 17,7 % менше, ніж за аналогічний період торік, при цьому процентна ставка за депозитами в національній валюті збільшилася на 7,53 в. п. Проте на ресурсну базу продовжували впливати такі негативні фактори як різкі коливання процентних ставок на міжбанківському ресурсному ринку, підвищений попит населення на валюту влітку і восени, вузькі можливості отримання зовнішньої підтримки від материнських структур. Всі ці фактори підвищували вартість залучених ресурсів.

Через потребу фінансування «дорогих» ресурсів банки активно нарошували портфель високоприбуткових цінних паперів, перелік яких розширився за рахунок запровадження валютних і індексованих ОВДП. За 11 місяців 2012 р. обсяг ОВДП у власності банків збільшився на 11,0 млрд грн, частка цінних паперів в банківських активах за 2007 р. – 11 місяців 2012 р. збільшилася з 4,3 % до 9,2 %. Збільшення частки інструментів фінансового ринку у структурі банківських активів поглиблює розрив між реальним і фінансовим секторами економіки, формує передумови для виникнення фінансової «бульбашки» та знижує макроекономічну ефективність банківської діяльності.

Отже, попри загалом успішне виконання завдань підтримання поточної стабільності, вітчизняний банківський сектор нагромадив вагомі ризики, пов'язані з:

- високим рівнем прострочених кредитів;
- різким зростанням портфелю цінних паперів та посиленням залежності банківської системи від стану державного бюджету та спроможності держави своєчасно розраховуватися за своїми зобов'язаннями;
- збереженням дефіциту внутрішніх середньо- та довгострокових ресурсів (клієнтська депозитна база є вкрай «короткою» і волатильною через ризики швидкого відпливу вкладів в разі поширення панічних настроїв);
- слабкою інституційною структурою та роздробленістю банківської системи;
- високим рівнем доларизації депозитів і кредитів, при цьому зменшити валютні ризики банки намагаються шляхом перестрахування і розміщення на короткостроковій основі на умовах SWAP, що замикає як фінансові ресурси, так і валютні ризики у банківській системі;
- низькою якістю активів, що обумовлює низьку прибутковість банків в майбутньому;

---

¹⁰ За даними агентства Fitch Ratings, загальний рівень проблемних кредитів, становить в середньому 45-50 % від суми кредитів на балансах банків, включаючи 20% "непрацюючих" кредитів і 25-30 % "потенційно проблемних" кредитів, які часто були реструктуризовані зі значною розстрочкою платежів, і їх зворотність нерідко викликає сумніви.

- невисокими стандартами кредитування і андеррайтингу.

Ці ризики підвищують вразливість банківської системи до зовнішньої кон'юнктури та посилюють нестійкість її активів і пасивів.

2012 р. став роком безпрецедентно низької інфляції. За офіційними даними, за 11 місяців ціни знизилися на 0,4 %, у річному вимірі споживча інфляція залишалася на нульових позначках, що є одним із найнижчих її показників за всі роки незалежності України. Факторами низьких значень споживчої інфляції стали:

- низька статистична база попереднього року;
- високий врожай зернових попереднього та овочів поточного року, що забезпечило зниження цін на сирі продукти і уповільнення зростання цін на продовольчі товари (переважно рослинну продукцію) з високим ступенем обробки;
- стабільність адміністративно регульованих цін в умовах передвиборчої кампанії;
- поміркована монетарна політика НБУ;
- стримуючий тиск з боку номінального ефективного обмінного курсу гривні, який за січень-жовтень знизився лише на 0,5 %, реальний – на 5,5 %;
- падіння зовнішнього попиту, зокрема внаслідок продовження кризи в окремих країнах Європейського Союзу;
- нижчий за потенційний рівень сукупного попиту (негативний розрив ВВП у другому кварталі 2012 р. становив 1,7 %), «відтягнення» частини потенційного попиту на формування валютних та гривневих заощаджень та житлове будівництво;

Незвично низькі для України темпи інфляції мали різноспрямовані наслідки:

- суттєво підвищилися процентні ставки в реальному вимірі, що збільшило привабливість депозитів, проте здорожчання кредитів фактично зупинило процес збільшення кредитування;
- активізувався інвестиційний процес;
- зросла конкурентоспроможність вітчизняних експортерів, проте в умовах погіршення зовнішньої кон'юнктури це не стало фактором нарощування прибутків підприємств (за перше півріччя 2012 р. обсяг прибутків, отриманих всіма підприємствами, скоротився на 7,1 %);
- зросли реальні доходи населення, що живило споживчий попит (приріст обороту роздрібної торгівлі за 11 місяців 2012 р. становив 13,8 % порівняно з аналогічним періодом 2011 р.) і приваблювало імпорт.

Таким чином, поточні позитивні наслідки низької інфляції супроводжувалися наростанням негативного потенціалу підвищених інфляційних очікувань.

Факторами деякої активізації інфляційної динаміки в грудні 2012 р. можуть стати:

- підвищення цін на сирі продукти, що залежить від сезонного подорожчання овочів та фруктів й імпорту інфляції (зокрема підвищення цін на хліб та борошно формується під впливом кон'юнктури світового ринку з лагом до 2 місяців);
- подорожчання пального, що відбувається під впливом підвищення акцизів на пальне та зростання цін на нафту на світових товарних ринках¹¹;
- «імпорт інфляції», який підтримується існуванням дисбалансів у галузевій структурі виробництва, низькою якістю вітчизняної продукції та значною імпортозалежністю експортних виробництв;
- фіскальне стимулювання, зокрема зростання пенсій, зарплат і виплат за соціальними програмами;
- нестабільність курсу гривні та девальваційні очікування.

Ситуація на валютному ринку упродовж 2012 р. залишалася стабільно напруженою.

Офіційний курс гривні був практично незмінним, проте періодичне поширення панічних настроїв та глибина ситуативного падіння курсу в окремі епізодичні сплески попиту на валюту (зокрема на початку вересня та у листопаді 2012 р., за підсумками якого показник чистого обсягу інтервенцій НБУ сягнув 12-місячного максимуму – 1,5 млрд дол. США), демонструють наявність девальваційного потенціалу гривні. Чинниками його нагромадження є:

¹¹ У зв'язку з воєнними діями на Близькому Сході і скороченням видобутку нафти в Лівії ціни на нафту вже почали зростати.

- нестійкість зведеного сальдо платіжного балансу, яке у низці періодів набувало негативного значення (-1,5 млрд дол. США у червні, -1,1 млрд дол. США у вересні та -2 млрд дол. США у жовтні), що негативно впливало на валютну пропозицію на ринку;
- високі інфляційно-девальваційні очікування, обумовлені наростанням негативного сальдо торговельного балансу, значними обсягами зовнішнього боргу (від'ємна чиста міжнародна інвестиційна позиція економіки України на 01.07.2012 р. становила майже 50,6 млрд дол. США¹²), загальним депресивним станом національної економіки та демонстраційним ефектом світової фінансової нестабільності;
- девальвація валют країн-сусідів¹³;
- значний попит на купівлю населенням валюти для повернення валютних кредитів та утворення заощаджень (сумарно ці два чинники пояснюють купівлю понад 6 млрд дол. США, в той час як нетто-купівля готівкової валюти склала за 10 місяців року лише трохи більше 5 млрд дол. США, тобто біля 1 млрд дол. США до банків надійшли з валютних заощаджень попередніх періодів, «тіньових» доходів чи безпосередніх валютних надходжень, наприклад, грошових переказів з-за кордону).

Для мінімізації валютних ризиків і врівноваження готівкового й безготівкового валютного ринку в Україні у грудні 2011 р. Міністерство фінансів випустило в обіг валютні ОВДП та восени 2012 р. вивело на внутрішній ринок валютні казначейські зобов'язання на 200-300 млн дол. США. Слугуючи привабливим інструментом для заощаджень населення і формуючи канал валютних надходжень до бюджету за рахунок внутрішніх ресурсів, валютні державні цінні папери разом з тим формують канал перетворення фіскальних ризиків на валютні, що у випадку девальвації негативно позначиться на міжнародних резервах НБУ та погіршить стан фінансової системи країни в цілому.

Для посилення контролю над ситуацією на валютному ринку у разі розгортання несприятливого сценарію подій НБУ заздалегідь розробив пропозиції щодо відновлення обов'язкового продажу частини валютних надходжень¹⁴ та створення правових засад для обмеження використання на території України іноземної валюти як міри вартості¹⁵. На початку листопада 2012 р. вступив в дію Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України «Щодо розширення інструментів впливу на грошово-кредитний ринок». На цих підставах НБУ запровадив обов'язковий продаж 50% валютної виручки експортерів, зменшив терміни розрахунку за зовнішньоекономічними контрактами з 180 до 90 днів¹⁶ та зобов'язав конвертувати в гривню

¹² Міжнародна інвестиційна позиція, за визначенням Керівництва з платіжного балансу (5-е видання МВФ, 1993 рік) – це статистичний звіт, що відображає накопичені запаси зовнішніх фінансових активів та пасивів країни. Йдеться про всі фінансові вимоги та зобов'язання резидентів країни щодо нерезидентів. Див. НБУ. Міжнародна інвестиційна позиція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44465

¹³ За останні три роки реальний ефективний обмінний курс польського злотого девальвував на 0,9 %, молдавського лея – на 0,6 %, російського рубля – на 3,2 %. При цьому у Румунії курс національної валюти щодо долара США не змінився. Ревальвація за РЕОК відбулася у Білорусії – на 2,5 %, в Угорщині – на 1,65 %, у Туреччині – на 1,1 %.

¹⁴ Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення інструментів впливу на грошово-кредитний ринок» № 11033, прийнятим 8.11.2012 р., вносяться зміни до Господарського кодексу України, Законів України «Про Національний банк України» і «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті». Цими змінами суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності зобов'язуються до продажу частини надходжень в іноземній валюті; змінюються строки розрахунків за операціями експорту та імпорту товарів для господарюючих суб'єктів; встановлюються порядок проведення обов'язкового продажу і розміри надходжень в іноземній валюті, що підлягають обов'язковому продажу.

¹⁵ Закон України «Про внесення зміни до статті 8 Закону України «Про рекламу» щодо встановлення заборони зазначення ціни товарів, робіт та послуг не в грошовій одиниці України» № 11121 від 8.11.2012 р. розроблено на виконання пункту 17.2 Національного плану дій на 2012 р. щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки.

¹⁶ Про зміну строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів і запровадження обов'язкового продажу надходжень в іноземній валюті: Постанова НБУ № 475 від 16.11.2012 р. // Урядовий кур'єр. – 2012. – № 212. – 17 листопада.

валютні перекази на користь фізичних осіб на суму 150 тис. грн (в еквіваленті ¹⁷) і більше¹⁸.

2.5. Досягнення та перспективи фіскальної сфери

Після періоду відносної стабільності в 2010-2011 рр., в 2012 р. сповільнення економічної динаміки та відсутність «інфляційного податку» призвели до посилення ризиків в системі державних фінансів. Це пов'язано з загостренням традиційних суперечностей, зокрема між динамікою зростання доходів та видатків бюджету, між потребами збільшення інвестиційних видатків в умовах сповільнення економічної динаміки та необхідністю збільшення обсягів соціальних видатків з метою забезпечення належного рівня соціального захисту населення, а також між потребами центрального та місцевих бюджетів.

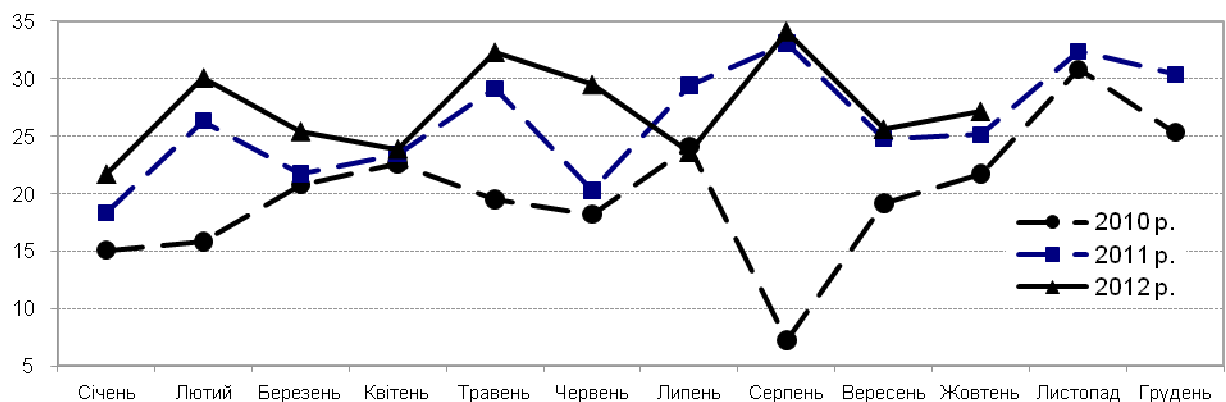
На 2012 р. на основі оптимістичного прогнозу розвитку економіки України в Закон про державний бюджет було закладено досить високу динаміку зростання видатків держбюджету і, відповідно, амбіційний план щодо обсягу мобілізації фінансових ресурсів (табл. 3).

Таблиця 3

Показники виконання державного бюджету в 2012 р.

	2011 р. (факт), млрд грн	2012 р. (план), млрд грн	Зростання, %	Січень- жовтень 2012 р.	% від річного плану
Доходи держбюджету	314,6	374,0	18,9	273,5	73,1
Видатки держбюджету	333,5	413,6	24,0	302,6	73,2
Дефіцит держбюджету	23,6	38,8	64,4	33,2	85,6

Проте через гальмування темпів економічного зростання, зниження інфляції та зростання безробіття доходи державного бюджету в поточному році характеризуються нижчою динамікою. Зокрема, у січні-жовтні до бюджету надійшло 273,5 млрд грн (або 73,1 % річного плану), що лише на 8,6 % (21,7 млрд грн) більше, ніж відповідний показник 2011 р. (рис. 11).

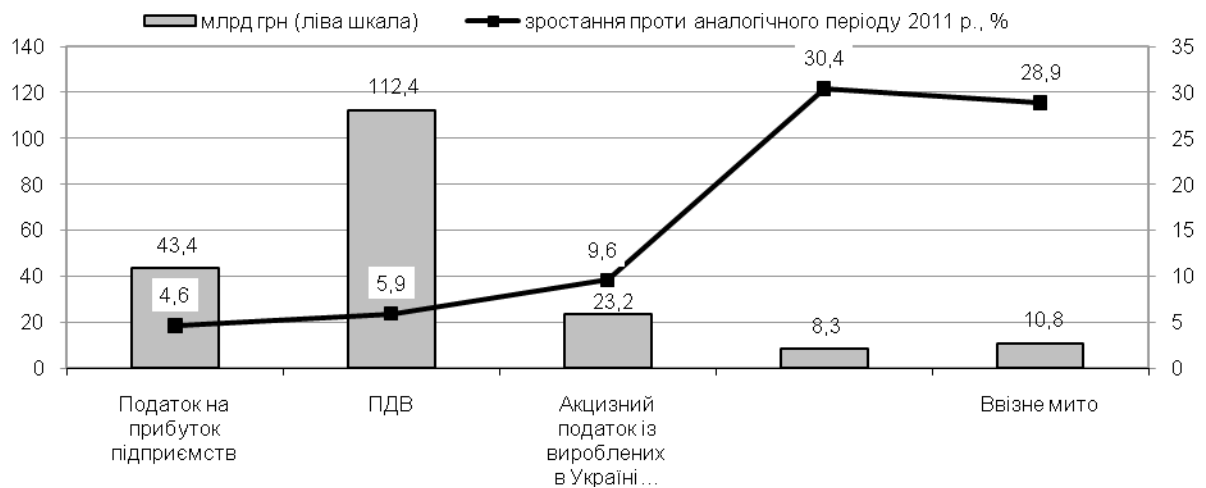
Рис. 11. Помісячна динаміка доходів державного бюджету, млрд грн

Між тим, мобілізація основних податків до державного бюджету характеризується позитивною динамікою в порівнянні з попереднім роком (рис. 12). Позитивним є те, що справляння податків відбувається без значних штучних затримок відшкодування ПДВ та авансового збирання податків. В січні-жовтні 2012 р. бюджетне відшкодування ПДВ грошовими коштами зросло на 10,9 % (до 39,6 млрд грн) порівняно з аналогічним періодом 2011 р., що суттєво більше, ніж темп приросту вітчизняного експорту й свідчить про те, що уряду вдалося навести порядок в сфері відшкодування ПДВ.

¹⁷ За оцінками експертів, більше 90 % грошових переказів українців, які працюють за кордоном, не перевищують суми, еквівалентної 150 тис. грн на місяць, що складає приблизно 18 тис. дол. США. Якщо громадянин вирішив зняти долари, він у цей же момент повинен їх продати. Якщо він їх не продасть, а вирішить продати через 5-10 днів, він підпадає під необхідність сплатити пенсійний збір.

¹⁸ Про порядок виплати переказів із-за кордону фізичним особам: Постанова НБУ №476 від 16.11.2012 р. // Урядовий кур'єр. – 2012. – № 212. – 17 листопада.

Рис. 12. Надходження основних податків до держбюджету в січні-жовтні 2012 р.

Досить стримана динаміка зростання доходів бюджету дисонує з високими темпами зростання видатків, які за 10 місяців року збільшилися на 15,9 % (41,5 млрд грн). Соціальні видатки державного бюджету небезпідставно розглядалися у 2012 р. як один з стимуляторів прискорення економічного зростання. У Законі України про Державний бюджет на 2012 р. їх обсяг становив 241 млрд грн. Крім того, у квітні 2012 р. видатки бюджету, які можна трактувати як соціально спрямовані, було збільшено додатково на 33 млрд грн.

Уряд першочергово фінансував захищені статті видатків, які в переважній більшості є соціально орієнтованими, стримуючи відкриття асигнувань на капітальні видатки. Така політика продиктована песимістичними очікуваннями щодо перспектив зростання доходів бюджету і, відповідно, прагненням акумулювати певну частину бюджетних ресурсів для фінансування соціальних видатків та погашення й обслуговування державного боргу на випадок зниження доходів бюджету наприкінці року. В цьому контексті ефективність та продуктивність капітальних видатків держбюджету в якості чинника економічного зростання буде частково нівельована.

Найвищі темпи зростання у розрізі функціональної класифікації видатків державного бюджету в перших трьох кварталах продемонстрували:

- видатки на охорону здоров'я – на 31,7 % до 8,1 млрд грн;
- видатки на охорону навколишнього природного середовища – на 27,5 % до 2,5 млрд грн;
- видатки на духовний та фізичний розвиток – на 45,3 % до 4,2 млрд грн;
- видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення (без урахування видатків на покриття дефіциту коштів Пенсійного фонду України для виплати пенсій) – на 32,8 % до 49,7 млрд грн;
- видатки на освіту – на 12,8 % до 24,1 млрд грн.

В 2012 р. відновилася негативна тенденція до зростання дефіциту Пенсійного фонду України, що відобразилося на зростанні обсягу трансфертів з державного бюджету на покриття дефіциту (за результатами перших 10 місяців до Пенсійного фонду України було перераховано 12,3 млрд грн).

Відчутний розрив між динамікою зростання доходів та видатків державного бюджету призвів до зростання дефіциту бюджету, який вже у жовтні перевищив відповідний показник минулого року (рис. 13).

Формально, показник дефіциту ще не досяг граничного рівня, проте сезонно дефіцит державного бюджету в перші три квартали за нормальної ситуації в системі державних фінансів взагалі не повинен демонструвати високої динаміки. Пік припадає на грудень, коли розпорядники бюджетних коштів повинні остаточно погасити зобов'язання, які вони беруть протягом року. Наявність значного дефіциту вже у жовтні засвідчила серйозні латентні дисбаланси в державному бюджеті, які можуть виявитися наприкінці року.

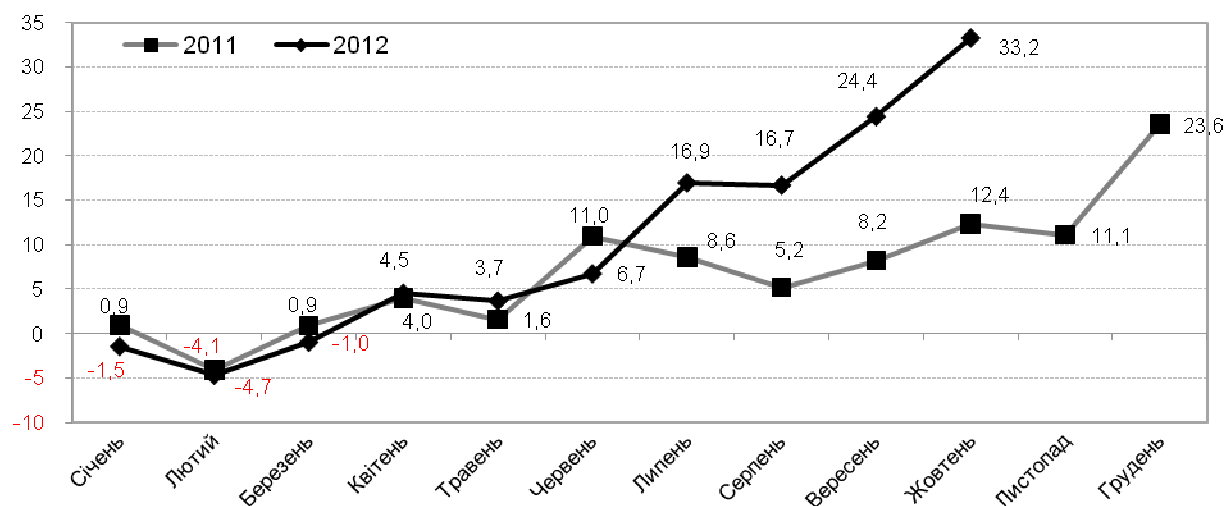

Рис. 13. Дефіцит державного бюджету України в 2011-2012 рр., млрд грн (кумулятивно)

Зростаючий дефіцит бюджету та значний обсяг державних боргових зобов'язань, які необхідно погасити в поточному році, призвели до необхідності активізації додаткових боргових залучень. За 10 місяців 2012 р. державні запозичення склали 92,2 млрд грн (в тому числі випуск ОВДП на поповнення статутного капіталу НАК «Нафтогаз України» у сумі 6 млрд грн). Як наслідок, продовжує зростати номінальний обсяг державного боргу України (рис. 14). Потреба додаткового фінансування видаткової частини обумовила збільшення Верховною Радою 6 листопада дефіциту бюджету на 7,7 млрд грн з фінансуванням за рахунок внутрішніх запозичень.

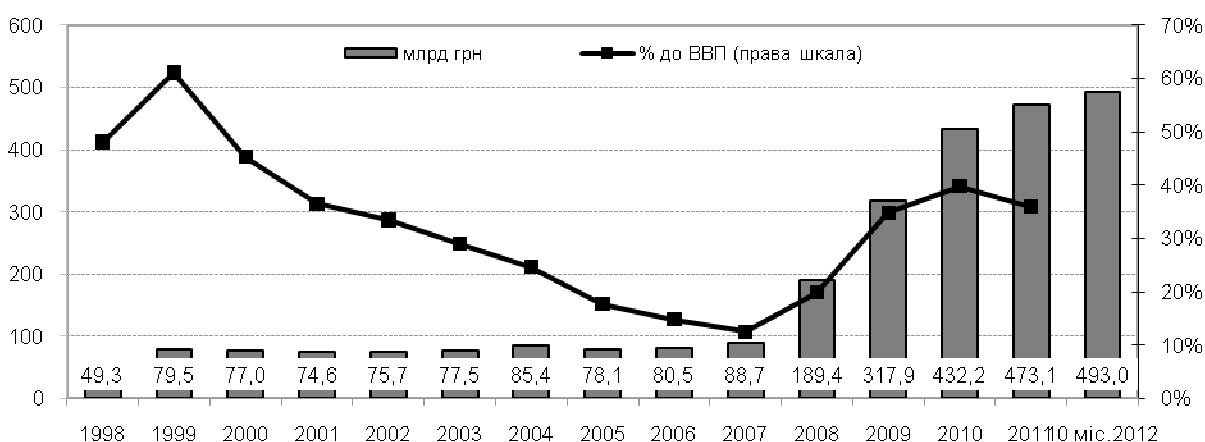

Рис. 14. Державний та гарантований державою борг в Україні

Певні негативні тенденції охопили й місцеві бюджети. Попри те, що їхні доходи та трансфери з державного бюджету за 10 місяців зросли, надмірний обсяг зобов'язань призводить до погіршення їхнього фінансового стану. Показово, що станом на 26 листопада Державна казначейська служба надала місцевим бюджетам 41,2 млрд грн позик на покриття тимчасових касових розривів, що в 1,8 разу більше, ніж за аналогічний період 2011 р., при цьому заборгованість за ними зросла в 1,6 разу. Це свідчить про те, що місцевим бюджетам дедалі складніше балансувати доходи й видатки.

3. Глобальні виклики та пріоритети економічної політики України

3.1. Глобальні виклики та ключові тенденції розвитку економіки України у коротко- та середньостроковій перспективі

Перспективи розвитку економіки України у 2013 р. значною мірою визначатимуться умовами торгівлі на світових товарних ринках, результативністю заходів щодо активізації зростання в розвинутих країнах, привабливістю України для прямих та портфельних інвесторів.

Враховуючи усвідомлення урядами провідних країн світу значних ризиків, які випливають з такого стану справ, варто очікувати активізації їхніх зусиль щодо відновлення макроекономічної фінансової стабільності та поживлення економічного зростання.

Найбільш ймовірним підходом до розв'язання боргової кризи та подолання обмежень зростання, які виникли у розвинутих країнах внаслідок цього явища, є стимулювання економічного зростання розвинутими країнами шляхом використання засобів адаптивної грошово-кредитної політики, які передбачають збільшення пропозиції грошей через зниження процентних ставок. **Це закріплюватиме тенденції щодо поступового ослаблення грошових одиниць цих країн і сприятиме збільшенню пропозиції інвестиційних ресурсів на глобальних фінансових ринках.**

Нарощення продуктивної потужності країн, що розвиваються, гнучка валютна політика та потужний приплив капіталу сприяли зміцненню ендегенного потенціалу зростання цих економік, підвищенню їхньої стійкості до шоків явищ та переформатування на користь цих країн світових потоків товарів та капіталів. Проте ризики, пов'язані з уповільненням інвестиційної активності в Китаї, можуть негативно позначитися на динаміці експорту економік, що розвиваються, та, відповідно, призвести до структурних зрушень у їхніх зовнішньоторговельних балансах. Під впливом зазначених ризиків темпи зростання світового ВВП прогнозуються на рівні 1,3-3,7 %.

Накопичення значних локальних фінансових ризиків обумовлюватиме послаблення інтеграційних тенденцій у світовій економіці, в тому числі – розвитку єврозони та інтеграції на пострадянському просторі (зокрема, Митного союзу). Це змушує прогнозувати повільне відновлення економік країн-учасниць потужних регіональних економічних об'єднань, які є ключовими зовнішньоторговельними партнерами України (ЄС та Митний союз), а також не дає підстав очікувати у 2013 р. значного економічного ефекту від набуття Україною членства у локальних зонах вільної торгівлі.

Як було відзначено вище, в Україні сформувалася низка чинників, які, в разі розгортання нестабільності у ЄС та інших країнах, перманентно послаблюватимуть стійкість національної економіки у середньостроковій перспективі. Основними факторами ризику є:

- значна зовнішньоторговельна відкритість, високе та перманентно зростаюче негативне сальдо рахунку поточних операцій;
- висока інтегрованість з банківською системою Європи та залежність низки великих українських банків від ситуації у материнських банківських установах;
- високе боргове навантаження на державний і фінансовий сектор;
- збереження нестійкості платіжного балансу;
- нестійка динаміка золотовалютних резервів НБУ: сумарно за 10 місяців року резерви скоротилися на 4,5 млрд дол. США, або на 14,5 %, до 26,8 млрд дол. США, в т.ч. лише за серпень-жовтень 2012 р. – на 3,26 млрд дол. США;
- девальваційний тиск на валютний курс гривні;
- складні зовнішньополітичні стосунки з Російською Федерацією, які підвищують рівень загальної невизначеності та залежності від цін на енергоносії.

Досягнення у 2013 р. темпу зростання ВВП на рівні 3,5 %, необхідного для належного фінансування запланованих видатків Державного бюджету, вимагатиме суттєвого послаблення залежності національної економіки від кон'юнктури світових ринків. Це може бути досягнуто шляхами посилення ролі внутрішніх чинників економічної динаміки та надання додаткової підтримки діяльності українських компаній на зовнішніх ринках з метою підвищення їх експортної конкурентоспроможності.

Середньострокові (2014-2015 рр.) тенденції визначатимуться результативністю реформування бізнес-клімату в Україні, позитивним ефектом для структурних зрушень з боку капіталовкладень, освоєних в рамках програм, реалізованих у посткризовий період урядом та приватним сектором, процесами нагромадження ресурсів, необхідних для реалізації реформ соціальної сфери, та ефективністю їх освоєння для системного вирішення завдань реформування.

Завершення виборчого процесу до Верховної Ради та відносна віддаленість підготовчої кампанії до президентських виборів 2015 р. сприятимуть зменшенню невизначеності внутрішнього середовища та поліпшенню очікувань суб'єктів економіки.

Збереження протягом тривалого часу курсової та цінової стабільності в Україні певним чином пом'якшило дисбаланси, які загострилися у зовнішньому секторі у поточному році. Негативний вплив різкого сповільнення приросту експорту та швидшого зростання імпорту дещо компенсувався високими темпами капітального інвестування. Зокрема, масштабна реалізація інвестицій в енергетичній сфері та технологічна модернізація підприємств з видобування енергетичних матеріалів та виробництва електроенергії сформували передумови для зміцнення експортного потенціалу національної економіки та зниження її імпортозалежності.

Високі темпи споживання домашніх господарств при збереженні стабільності національної грошової одиниці створюють передумови для інвестування у процеси імпортозаміщення на вітчизняному ринку споживчих товарів. Разом з тим, низька якість бізнес-клімату, жорстка монетарна політика та високі процентні ставки стримують інвестування у галузях переробної промисловості, діяльність яких пов'язана із формуванням пропозиції на споживчому ринку. Це закріплює структурні обмеження для зростання національної економіки.

За таких умов економіці України у 2013 р. будуть притаманні наступні тенденції.

а) Відновлювальне зростання промислового виробництва

Через повільні процеси посткризового відновлення рівень промислового виробництва поки що не повернувся до докризових обсягів. Це дозволяє зробити висновок про неповну завантаженість виробничих потужностей, які були задіяні у виробництві промислової продукції у докризовий період. Крім підприємств хімічної промисловості, обсяги виробництва яких вже перевищили докризовий рівень та харчової промисловості, яка не зазнала істотного падіння у 2008-2009 рр., інші галузі переробної промисловості у 2013 р. мають потенціал відносно швидкого нарощення пропозиції за рахунок завантаження існуючих виробничих потужностей у разі активізації внутрішнього та зовнішнього попиту. В цілому, потенціал відновлювального зростання промислового виробництва у 2013 р. оцінюється на рівні 4,5 %.

Між тим, потенціал відновлювального зростання, найімовірніше, буде вичерпаний вже у 2013 р. Надалі можливості швидко наростити пропозицію при збільшенні попиту звужаться, тому збереження «розігрітого» внутрішнього ринку вестиме до формування інфляційних тенденцій та прискорення зростання імпорту. **Забезпечення навіть помірних темпів зростання вітчизняного промислового виробництва (на рівні 4-5 %) у 2014-2015 рр. потребуватиме збереження тренду динамічного зростання інвестицій, зафіксованого 2012 р., та значних капітальних вкладень в реальний сектор економіки у 2013 р. з досягненням норми нагромадження капіталу на рівні, не меншому ніж 20 %. У зв'язку з цим, формування сприятливих умов інвестування у 2013 р. є необхідною умовою подальшого стійкого зростання промислового виробництва.**

В разі низьких темпів нагромадження основного капіталу низький технологічний рівень значної частини продукції і виробничих процесів обумовлюватимуть невпинне зниження рівня завантаженості навіть наявних виробничих потужностей через втрату вітчизняними виробниками конкурентних позицій як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

б) Випереджаюче зростання приватного споживання

Історично висока схильність населення до споживання в Україні поки що не відіграє необхідної ролі у стимулюванні економічного розвитку через повільну реакцію пропозиції на імпульси споживчого ринку. Це закономірно веде до зростання імпорту, який складає майже 30 % у обсягах споживання товарів та послуг домашніми господарствами, та відповідних диспропорцій зовнішньоторговельного балансу.

Оскільки чинники, які обумовлюють недостатність вітчизняної пропозиції, що б могла конкурувати з імпортом, та її повільний розвиток, поки що не вдалось подолати, у 2013 р. прискорене зростання споживання формуватиме умови для прискорення зростання імпорту. За нашими оцінками, очікуваний приріст споживання на рівні 5 % призведе до прискорення реального зростання імпорту на 1 %.

Недостатньо сприятливий інвестиційний клімат для іноземних інвесторів та дорогі кредитні ресурси для вітчизняних компаній перешкоджають створенню умов щодо розвитку пропозиції, яка б могла істотно вплинути на процеси імпортозаміщення на споживчому ринку.

Незначне уповільнення зростання доходів населення, яке очікується у 2013 р. через ефект високої бази попереднього року, не дозволить подолати зазначені зовнішньоторговельні диспропорції. **В умовах зростання пропозиції імпортованих споживчих товарів на внутрішньому ринку, яке матиме місце завдяки запровадженню норм СОТ, реалізації угод про вільну торгівлю з країнами СНД та ЄС, уповільнення зростання доходів населення може не вплинути на темпи зростання споживчого імпорту, проте призвести до скорочення споживання вітчизняних товарів та зменшити їхню частку на внутрішньому споживчому ринку.**

в) Збереження високих темпів нагромадження основного капіталу

З метою досягнення прогнозних темпів зростання у 2013 р. темпи зростання інвестицій повинні забезпечувати збільшення норми нагромадження капіталу принаймні до 20 %. Хоча така норма нагромадження є недостатньою для виходу економіки на стійку траєкторію розвитку у середньостроковій перспективі, забезпечення навіть цього рівня в умовах обмеженості власних ресурсів підприємств для цілей інвестування може виявитися складним завданням.

За таких умов важливим джерелом нарощення інвестиційного потенціалу вітчизняної економіки має стати залучення розпорошених всередині країни фінансових ресурсів (кошти населення, комерційних банків), а також залучення коштів зі світових фінансових ринків. Останньому сприятиме очікуване поширення політики «монетарного пом'якшення», яке вестиме до зниження вартості фінансових ресурсів у провідних країнах світу, а отже – пошуку капіталами ефективніших напрямів застосування.

Слід зазначити, що найдинамічнішим може виявитися прискорення припливу в Україну прямих іноземних інвестицій з коштів резидентів України, які інвестують кошти своїх контрольованих іноземних компаній. Оскільки такі інвестори, як правило, вже налагодили в країні інфраструктуру для ведення бізнесу, мають досвід взаємодії з контролюючими та правоохоронними органами, прийняття ними рішення про інвестування залежить від стабільності політичної та економічної ситуації в країні, а також наявності перспективних інвестиційних проєктів. Залученню коштів таких інвесторів сприятимуть відновлення визначеності перспектив політико-економічного розвитку країни та політична стабільність в період після парламентських виборів, забезпечення прогнозованості розвитку національної економіки, формування ефективної системи захисту прав інвесторів.

Через низькі показники України в провідних світових рейтингах стану корупції, бізнес середовища та конкурентоспроможності, відновлення залучення в Україну приватних капіталів, які не пов'язані з резидентами країни, у 2013 р. відбуватиметься повільніше. Проте, **в умовах високої ймовірності збереження політичної стабільності на прогнозованому періоді, наявності достатньо високої віддачі на інвестований капітал та невизначеності щодо перспектив розв'язання боргової кризи Єврозони, приплив в Україну капіталу контрольованих іноземних корпорацій може частково забезпечити фінансування запланованих інвестиційних процесів та збалансованість зовнішнього сектору.**

Для іноземних капіталів, які не контролюються резидентами України при прийнятті рішення про інвестування, крім наведених вище критеріїв, важливу роль відіграють легкість доступу на ринки, гармонізація регуляторних процедур зі світовими стандартами та оцінки країни у міжнародних рейтингах. Тому формування стійких тенденцій прискореного зростання інвестицій та нагромадження ресурсної бази для реалізації соціальних та економічних реформ у 2014-2015 рр. потребують радикального покращення бізнес клімату з метою формування сприятливих умов для усіх категорій іноземних інвесторів в Україні.

г) Повільне покращання умов зовнішньої торгівлі

Конфігурація зовнішніх чинників, які визначатимуть динаміку вітчизняного експорту у 2013 р., залишається традиційною та передбачає:

- незначне збільшення світового попиту на продукцію чорної металургії та стабілізацію цін на метали на світових ринках через ймовірне пожвавлення інвестиційної активності у розвинутих країнах у разі успішної реалізації ними заходів щодо стимулювання економічного зростання;
- сприятливі умови для збільшення пропозиції зернових культур вітчизняними сільгоспвиробниками на зовнішніх ринках завдяки прогнозованому збільшенню врожаю в Україні на фоні стійкого зростання світового попиту на продовольство;

- стійке зростання світового попиту на мінеральні добрива внаслідок збільшення обсягів світового виробництва сільськогосподарської продукції та підвищення його технологічного рівня;
- збільшення попиту на продукцію інвестиційного призначення у країнах СНД, зокрема Росії, внаслідок реалізації запланованих масштабних інвестиційних проєктів, що може бути позитивним імпульсом для зростання експорту вітчизняної продукції машинобудування;
- стабільний попит на продукцію вітчизняної харчової промисловості на ринках СНД.

Обмеженнями розвитку експорту у 2013 р. залишатимуться низька додана вартість експортоорієнтованих виробництв та технологічна структура випуску, яка характеризується високим рівнем залежності від імпорту.

Враховуючи зазначені ризики розвитку національної економіки у 2013-2015 рр., підвищується роль мобілізації наявних ресурсів для подолання її структурних обмежень та реалізації реформ соціальної сфери. Це покладає особливу роль на діяльність уряду у забезпеченні розвитку економіки та її реформування у середньостроковій перспективі.

3.2. Системні пріоритети політики реформ

Поступ політики економічних реформ протягом 2012 р. засвідчив досягнення суттєвих результатів, які знайшли відображення у низці важливих системних зрушень. Разом з тим, як продемонстрував проведений аналіз, стратегія модернізації в Україні потребує певного уточнення пріоритетних завдань, виходячи як з модифікації глобальних викликів, так і з особливостей сучасного етапу розвитку українських економіки та суспільства, в тому числі – специфіки очікувань громадян та суб'єктів економіки.

З нашої точки зору, системними пріоритетами економічної політики в Україні у коротко- (2013 р.) та середньостроковій (2014-2015 рр.) перспективі мають стати такі.

1. **Здійснення системних заходів щодо стимулювання економічного зростання.**
Враховуючи очікуване вичерпання традиційних рушіїв, які забезпечували відновлювальне зростання економіки у 2010-2012 рр., зазначене завдання вимагає застосування додаткових важелів у наступних сферах:
  - **раціоналізація використання наявного ресурсного потенціалу** шляхом оптимізації в організаційному (ефективні управлінські технології) та технологічному (ресурсоощадні технології) вимірах. Метою оптимізації є отримання максимальної ресурсовіддачі та мінімізації непродуктивних втрат;
  - **сприяння мобілізації ресурсів розвитку** внаслідок концентрації розпорошених, не задіяних раніше чи задіяних неефективним чином ресурсів (насамперед фінансових) та спрямування їх на цілі розвитку;
  - **отримання додаткового потенціалу зростання** за рахунок поліпшення якості зростання: розвитку підприємницької діяльності, капіталізації раніше не капіталізованих ресурсів, впровадження інноваційних технологій та виробництв;
  - **покращення інвестиційного клімату** шляхом удосконалення загального (податкового, земельного, корпоративного, митного) та спеціального інвестиційного законодавства, підвищення рівня захисту інтересів приватних інвесторів, посилення заходів боротьби з корупцією в сфері інвестиційної діяльності.
2. **Подолання інституційної кризи** з метою відновлення дієздатності ринкових важелів реалізації державної економічної політики, раціональності прийняття рішень суб'єктами господарювання, що є необхідним для поліпшення соціального та підприємницького клімату у суспільстві, формування суспільного консенсусу щодо здійснюваних економічних реформ у післявиборчий період. Досягненню цієї мети сприятимуть:
  - **формування відчутного позитивного соціального ефекту економічних зрушень** шляхом сприяння збільшенню зайнятості, спрощення самозайнятості та започаткування малого бізнесу, підвищення ефективності соціальних видатків бюджету;
  - **створення умов для раціоналізації очікувань та поведінки суб'єктів господарювання** завдяки поширенню об'єктивної інформації про стан економіки, ринків, заходи державної політики у сферах реформ та протидії ризикам кризи,

зміцненню партнерства держави, бізнесу та інститутів громадянського суспільства у формуванні державної політики, посиленню наукових засад політики реформ;

- **забезпечення ефективного правозастосування в усіх сферах суспільного життя:** проведення ефективної антикорупційної політики, протидія рейдерству, гарантування повноцінного надання публічних послуг тощо;
- **орієнтація економічної та соціальної політики на посткризові глобальні виклики,** шляхом подолання вузької антикризово-стабілізаційної ідеології діяльності органів влади (у т.ч. регіонального рівня) та запровадження стратегічних засад формування економіки, спроможної відповісти на конкурентні виклики післякризового світу.

3. **Забезпечення дієвості політики держави у протидії ризикам глобальної економічної кризи,** що дозволить поліпшити інвестиційний клімат та очікування економічних суб'єктів, знизити залежність реалізації політики реформ від коливань світової економічної кон'юнктури. Реалізація цього пріоритету має відбуватись шляхом:

- **модернізації інструментарію антиінфляційного регулювання,** із наданням переваги немонетарним інструментам, які не відіграють гальмівної ролі щодо економічного зростання;
- **запровадження сучасних механізмів банківського регулювання,** орієнтованого на поєднанні стабільності банківської системи із активізацією кредитних механізмів структурної модернізації економіки;
- **формування довгострокової стратегії валютної політики,** із посиленням курсової прогнозованості та запровадженням інструментів зниження валютних ризиків для учасників валютного ринку.

З урахуванням необхідності реалізації зазначених пріоритетів мають відбуватися формування Національного плану економічних та соціальних реформ на 2013 р. та здійснення державної економічної та соціальної політики за основними стратегічними напрямками.

3.3. Стратегічні напрями державної економічної та соціальної політики у 2013 р.

а) Дерегуляція та мотивація бізнесу до зростання

Посткризова трансформація підприємницького середовища позначилася низкою реформ у регуляторній сфері, що, зокрема, знайшло відображення у поліпшенні рейтингів підприємницького клімату України за версією «Doing Business» з низки позицій. Між тим, дерегуляційні зрушення поки що залишили широке коло питань, що так чи інакше обмежують мотивацію бізнесу до зростання та зміцнення конкурентоспроможності на зовнішніх і внутрішніх ринках.

За умов досить жорстких бюджетних обмежень можливість надання підтримки підприємницької діяльності шляхом зниження рівня податкових ставок видається сумнівною. Тому орієнтиром подальших кроків політики дерегуляції має стати в першу чергу здешевлення витрат на дотримання та виконання обов'язкових регуляцій. Вбачається за необхідне посилити виконання вимог законодавства України щодо державної регуляторної політики в частині кількісного аналізу вигод і витрат на дотримання обов'язкових регуляцій і посилити відповідальність за належне виконання вимог Закону «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» при підготовці нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України та відповідних центральних органів виконавчої влади.

Стратегічна орієнтованість політики дерегуляції, між тим, обумовлює необхідність впровадження модернізованих регуляторних механізмів, які забезпечують виконання державою її базових функцій щодо гарантування прав та безпеки працюючих, безпеки споживання та життєдіяльності, забезпечення ефективного правозастосування, гарантування прав власності та господарського законодавства. Слід враховувати, що за умов післякризового загострення глобальної конкуренції варто очікувати посилення уваги до можливого застосування українськими підприємствами різних «нестандартних» форм демпінгу (соціального, екологічного тощо) та непрозорих фінансових механізмів, які можуть стати приводом не лише для витіснення українських підприємств з ринків, а й для зниження конкурентоспроможності України в цілому у міжнародному змаганні за залучення інвестиційних ресурсів.

Таким чином, до пріоритетів реформування у сфері дерегуляції та мотивації бізнесу до зростання належать:

- подальше скорочення дозвільних і реєстраційних процедур шляхом перетворення їхнього провадження виключно у технічну площину (декларування, заявного принципу, добровільного підтвердження чи реєстру, обмеження переліку ліцензування тощо);
- поширення практики електронного надання адміністративних послуг для бізнесу на усій території України шляхом уніфікації форм і документів для різних органів державної влади щодо надання типових адміністративних послуг; законодавче закріплення переліку адміністративних послуг та розміру плати за їх надання, створення в усіх регіонах України достатньої кількості сучасних центрів надання адміністративних послуг;
- забезпечення комфортних умов для отримання послуг без відвідування державних структур шляхом повномасштабної роботи Єдиного державного порталу адміністративних послуг;
- впровадження спрощеної і необтяжливої процедури електронної реєстрації нового підприємства;
- застосування принципу припинення діяльності фізичних осіб-підприємців за заявницьким принципом (без проходження попередніх перевірок контролюючими органами);
- формування стійкого податкового середовища, надання прогнозованості у виробленні потенційних податкових змін подальшого податкового реформування, зокрема, накладання розумних обмежень у часі щодо їхнього схвалення та впровадження;
- усунення подвійного (бухгалтерсько і податкового) обліку щодо розрахунку та адміністрування податкових платежів, скорочення витрат часу й коштів платників податків на ведення обліку та звітності.

б) Розвиток внутрішнього ринку і стимулювання імпортозаміщення

Збереження глобальної економічної депресії суттєво посилює значущість внутрішнього ринку в якості рушія економічної динаміки. Між тим, характерними ознаками внутрішнього ринку України є поширення проявів недобросовісної конкуренції, низький рівень розвитку економічної конкуренції та розбалансованість товарної пропозиції, посилення впливу імпортерів на формування товарної пропозиції, низька конкурентоспроможність збутової мережі значної частки товарів національного виробництва порівняно із іноземними аналогами, відсутність виваженої цінової політики, переважаність посередницькими структурами.

Розвиток внутрішнього ринку в Україні вимагає пошуку нових принципів державної підтримки національних виробників, що передбачає, насамперед, оволодіння новітніми апробованими у світовій практиці механізмами розвитку та захисту внутрішнього ринку.

У цьому контексті пріоритетними є завдання:

- протидії проявам недобросовісної конкуренції та монополізації ринків:
  - усунення дискримінації виробників та постачальників продукції з боку торговельних мереж з метою формування асортиментної політики, оптимальної для розвитку вітчизняного виробництва та представлення вітчизняних товарів на внутрішньому ринку;
  - підвищення ефективності державної політики у сфері захисту економічної конкуренції шляхом розроблення та прийняття у Законі України Загальнодержавної програми розвитку конкуренції в Україні на 2014-2024 роки;
  - гармонізації законодавства про захист економічної конкуренції, прав на інтелектуальну власність та судової практики розгляду актів недобросовісної конкуренції з європейським законодавством у відповідній сфері;
- розробки та запровадження довгострокових параметрів тарифного регулювання для суб'єктів природних монополій;
- посилення контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції, захист прав та інтересів підприємців і споживачів на соціально важливих ринках (паливних та продовольчих ресурсів, лікарських засобів, фінансових, транспортних та телекомунікаційних послуг), посилення відповідальності суб'єктів ринків за порушення вимог антимонопольного законодавства;
- посилення торговельно-економічних зв'язків між виробництвом і споживанням з метою зменшення посередницької складової в роздрібній ціні товару, стимулювання

партнерства між промисловими підприємствами та торговельними компаніями, що передбачає:

- розвиток оптово-роздрібної торговельної мережі з метою диверсифікації ринків збуту та реалізації продукції, запобігання надмірному зростанню цін на товари;
  - розвиток системи страхування підприємницьких ризиків у виробничій та торговельній діяльності через впровадження відповідних законодавчих ініціатив;
  - формування мережі інформаційно-маркетингових центрів з вільним доступом учасників ринку до інформації про рівень цін на товарних ринках, показники якості продукції та відповідність вимогам технічних регламентів і стандартів;
  - прогнозування попиту та пропозиції товарів на основних споживчих ринках, складення прогнозних балансів та розроблення заходів щодо забезпечення стабільності на внутрішньому ринку;
  - розширення практики застосування безготівкових розрахунків;
  - впровадження дієвих інструментів державного регулювання пропозиції та цін на чутливих ринках шляхом здійснення державних товарних закупівель та інтервенцій, обмеження цінових коливань, регулювання торговельних націнок тощо;
  - різкого зменшення обсягів стихійної торгівлі;
- сприяння безперешкодному поширенню доступної інформації щодо оцінок та прогнозів кон'юнктури на товарних ринках, товарної пропозиції, показників якості продукції тощо;
  - заохочення розвитку роздрібної мережі з метою вирівнювання її доступності та посилення конкуренції торговельних мереж, розвитку муніципальних, соціальних та кооперативних форм торгівлі;
  - продовження розбудови оптово-логістичної мережі, спрямованої на зниження трансакційних витрат виробників та продавців, диверсифікації ринків збуту:
    - доопрацювання та затвердження Закону України «Про внутрішню торгівлю», який сприятиме впорядкуванню торговельної діяльності, розвитку малого та середнього підприємництва, створенню умов для розвитку конкурентного середовища, залучення інвестицій, підвищення рівня торговельного обслуговування населення та захисту прав споживачів;
    - розроблення законодавчої бази функціонування дистанційної торгівлі через мережу Інтернет;
    - стимулювання розвитку сучасної складської мережі в оптовій торгівлі;
  - протидії «сірому» та контрабандному імпорту, реалізації небезпечної, неякісної, фальсифікованої та контрафактної продукції, зокрема через внесення змін до Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів» щодо запровадження європейської моделі контролю якості харчової продукції, підвищення рівня правової відповідальності товаровиробників, постачальників за якість продукції, що реалізується на внутрішньому ринку;
  - спрощення процедур для швидкого виходу на ринок нових товарів і послуг. Зокрема, першість реформування має зберігатися у тих сферах, що вирізняються високою інвестиційною привабливістю та широким попитом у громадян;
  - обмеження втручання органів державної влади у поточну діяльність суб'єктів господарювання при розробці та просуванні нових товарів на ринок шляхом повноцінного запровадження процедур ринкового нагляду відповідно до міжнародних норм і практики країн ЄС;
  - впровадження дієвих інструментів державного регулювання пропозиції та цін на чутливих ринках шляхом здійснення державних товарних закупівель та інтервенцій, обмеження цінових коливань, регулювання торговельних націнок тощо;
  - розширення державних закупівель продуктів і матеріалів за державними інвестиційно-інфраструктурними програмами (соціальне житло, транспортне будівництво, мережі природних монополій, магістральні комунікації тощо) на основі конкурентних процедур;
  - попередження господарських конфліктів і захист угод на внутрішньому ринку при використанні набору механізмів захисту прав інтелектуальної та промислової майнової власності окремих співвласників підприємств чи їхніх бенефіціаріїв (держави, пайовиків, міноритарних і мажоритарних акціонерів, інвесторів тощо).

Макроекономічна ефективність розвитку внутрішнього ринку як рушія економічного зростання безпосередньо пов'язана зі здатністю національної економіки до імпортозаміщення. Тому політика розвитку ринку має бути доповнена підтримкою структурних зрушень в економіці, зокрема – кредитними та фіскальними важелями, здійсненням відповідної інформаційної політики, регулювання надмірного імпорту тощо.

Суттєвою складовою політики імпортозаміщення, яка вже довела свою дієвість у зменшенні імпортозалежності української економіки, поліпшенні стану зовнішньоторговельного балансу, зниженні витрат виробників, населення та бюджетних установ, є проведення державної політики підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів, активізації енергозбереження, сприяння інвестуванню енергетики, забезпечення економічно доцільного й технічно можливого зростання питомої ваги власних енергетичних ресурсів, включаючи нетрадиційні та відновлювані джерела енергії, а також місцеві джерела палива та енергії, у формуванні паливно-енергетичного балансу країни.

в) Стимулювання інвестиційної діяльності

Для підвищення ефективності інвестиційної політики необхідно зосередитись на практичному запровадженні низки сучасних дієвих механізмів та інструментів, спрямованих на розширення інвестиційного потенціалу та активізацію інвестиційної діяльності підприємств. Необхідно суттєво підвищити ефективність державного інвестування на основі чіткого визначення вичерпного переліку інвестиційних пріоритетів з метою уникнення розпорошення інвестиційних ресурсів, а також широкого запровадження реалізації проектів на засадах державно-приватного партнерства.

Сприяти **розширенню бази інвестиційних ресурсів підприємств та їхньому спрямуванню у напрямках, необхідних для реалізації програми модернізаційних реформ**, можна лише за допомогою системи взаємоузгоджених дій у площині грошово-кредитного, фіскального, організаційно-управлінського регулювання, зокрема:

- розширення обсягів і доступності кредитного забезпечення для реального сектору економіки шляхом:
  - впровадження механізмів цільового рефінансування Національним банком України комерційних банків для формування кредитних ресурсів на інвестиційні цілі;
  - розвитку схем іпотечного кредитування, мікрокредитування та кредитування аграрного сектору економіки;
  - створення інвестиційних банків та компенсаційних фондів для надання пільгових кредитів, що забезпечують швидке розширення інвестиційного сегменту фінансового ринку;
  - формування мережі гарантійних бюро, що надаватимуть гарантії банкам за кредитами на інвестиційні цілі;
- удосконалення амортизаційної політики, збільшення обсягів амортизаційних відрахувань для здійснення інвестиційної діяльності шляхом:
  - підвищення норм податкової амортизації основних засобів, зокрема, на машини та обладнання, застосування прискореної амортизації до окремих галузей економіки (насамперед для підприємств, що використовують високотехнологічне обладнання, підприємств ІТ-сектору, агропромислового комплексу);
  - застосовування бонусної амортизації щодо обладнання для науково-дослідного та дослідно-конструкторського обладнання;
- посилення спрямованості фіскальної політики на стимулювання інвестиційної діяльності шляхом:
  - зниження ставки податку на частину прибутку, який реінвестується у модернізацію основних фондів, до 10 %;
  - стимулювання впровадження енергозберігаючих проектів у промисловості шляхом використання передбачених податкових пільг при закупівлі сучасного енергозберігаючого обладнання; укладання угод щодо отримання податкового кредиту на частину прибутку, що спрямовується на інвестування енергоефективних технологій;
  - надання податкових пільг та запровадження спеціальних податкових режимів для підприємств, що здійснюють НДДКР;

- проведення аудиту ефективності застосування спеціальних режимів стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності (як вже давно існуючих – СЕЗ, ТПР, технопарків, так і недавно запроваджених – наукових парків, індустріальних парків), формування єдиної концепції їхнього розвитку;
- забезпечити державне гарантування залучення інвестицій у високотехнологічні галузі економіки (аерокосмічну, впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, біо- та нанотехнологій, створення сучасних матеріалів, фармацевтичної продукції та медичної техніки), а також у впровадження енергоефективних та енергозберігаючих технологій.

З метою **підвищення ефективності державного інвестування** потрібно вжити заходів щодо посилення контролю за витрачанням бюджетних коштів, спрямованих на інвестиційні цілі, та активізації інвестиційної діяльності державних підприємств і підприємств з державною часткою. Для цього необхідно:

- проаналізувати підсумки роботи щодо формування та реалізації національних проектів, встановити черговість реалізації затверджених проектів, головним критерієм оцінки ефективності діяльності державних органів щодо реалізації національних проектів економічного спрямування визначити обсяги залучених приватних інвестицій;
- радикально удосконалити управління державними підприємствами і акціонерними товариствами з контрольним пакетом акцій шляхом, чому можуть сприяти створення Державної керуючої холдингової компанії та передача до її статутного капіталу корпоративних прав держави;
- запровадити стратегічне планування на підприємствах державного сектору економіки (середньо- та довгострокових стратегічних планів), розробити та прийняти відповідні нормативно-методичні документи;
- подальшу приватизацію здійснювати, чітко визначивши перелік інвестиційних умов та створивши систему контролю за їх виконанням. Отримані від приватизації кошти, включаючи інвестиційні аванси, спрямовувати виключно на цілі структурної модернізації та інноваційного інвестування.

Для практичного запровадження основних форм державно-приватного партнерства з метою залучення приватних інвестиційних ресурсів необхідно:

- сформувати на державному, регіональному та місцевому рівнях бази інвестиційних проектів, що можуть бути реалізовані на засадах державно-приватного партнерства, розробити техніко-економічне обґрунтування проектів, передбачивши, що витрати на таке обґрунтування будуть компенсовані приватним інвестором після прийняття рішення щодо реалізації проекту;
- прискорити підготовку та розпочати реалізацію пілотних проектів державно-приватного партнерства у сферах будівництва автомобільних доріг та модернізації ЖКГ;
- налагодити співпрацю з міжнародними фінансовими установами, такими як ЄБРР, Світовий банк, іншими міжнародними організаціями для отримання фінансової і технічної підтримки проектів державно-приватного партнерства;
- розробити концепцію створення на засадах державно-приватного партнерства спеціалізованих лізингових центрів з метою стимулювання інвестицій в реальний сектор економіки на засадах лізингу, передбачивши спрощення процедури ввезення на пільгових умовах високотехнологічного обладнання та удосконалення законодавства, що регулює здійснення лізингових операцій;
- розробити механізм компенсації у разі дострокового припинення договору за ініціативою держави з метою відшкодування обґрунтованих збитків приватного партнера;
- підвищити рівень гарантування захисту інтересів приватних інвесторів та держави у реалізації проектів, для цього: розробити механізм гарантування фінансування проекту з боку державного партнера протягом всього періоду реалізації проекту; визначити види підтримки проектів державно-приватного партнерства, що можуть надаватись органами державної влади або місцевого самоврядування.

г) Реалізація потенціалу аграрного сектору в умовах загострення ризиків світової продовольчої кризи

Розвиток аграрного сектору спроможний здійснити потужний вплив на економічну динаміку в Україні, зважаючи на значні перспективи його капіталізації та прогнозовані довгострокові підвищувальні тренди на ринках основних видів аграрної продукції.

В умовах відкритості національної економіки світові тенденції щодо наростання дефіциту продовольства та зростання цін можуть розглядатися як потужний виклик для українського аграрного виробництва. Ці тенденції стимулюватимуть приплив інвестиційних ресурсів до галузі, можуть діяти як активний стимул поживлення сільгоспвиробництва та експорту сільгосппродукції, джерело додаткових фінансових ресурсів для розвитку та капіталізації сектору, підґрунтя для розкриття вітчизняного аграрного потенціалу як важливої та поки що недостатньо розкритої національної конкурентної переваги.

Реформування в аграрній сфері має полягати в запровадженні прозорого та конкурентного ринку земель сільськогосподарського призначення. Основні акценти мають бути зміщені в бік формування ринкових інститутів, які дозволять оптимізувати діючі форми організації сільськогосподарського виробництва з точки зору ефективності реалізації ними не лише економічних, а й соціальних та екологічних функцій.

Пріоритетними завданнями державної політики, спрямованими на реформування аграрного сектору України, мають бути:

- підвищення ефективності регулювання соціально-економічних відносин щодо використання, охорони і відтворення земель сільськогосподарського призначення, створення системи цінових і податкових важелів впливу держави на ринковий обіг землі, недопущення спекулятивно-тіньових угод щодо земельних ділянок, що вимагає:
  - прийняти Закон України «Про обіг земель сільськогосподарського призначення», що визначатиме правові та економічні засади організації і функціонування ринку земель, а також порядок проведення земельних торгів. З метою недопущення спекуляції на ринку земель сільськогосподарського призначення передбачити, що за відчуження земельних ділянок сільськогосподарського призначення (сільськогосподарських угідь) протягом п'яти років з дня укладення договору, за яким ця ділянка перейшла у власність відчужувача, сплачується мито: у разі відчуження у перший рік – 100 % нормативної грошової оцінки земельної ділянки; у другий рік – 90 %; у третій рік – 80 %; у четвертий рік – 70 %; у п'ятий рік – 60 % нормативної грошової оцінки земельної ділянки;
  - затвердити Національну програму охорони родючості ґрунтів, розроблену Міністерством аграрної політики та продовольства України спільно з Національною академією аграрних наук України, в якій передбачити виділення коштів на компенсацію заходів, що спрямовуються агроформуваннями на збереження і підвищення родючості ґрунтів, боротьбу з ерозійними процесами, консервацію деградованих та малопродуктивних земель тощо;
  - прийняти Закон України «Про зонування земель», в якому передбачити, що при зонуванні земель встановлюються норми щодо видів і параметрів дозволеного використання земель та їх охорони (режиму землекористування) відповідно до землевпорядних регламентів;
  - завершити формування автоматизованої системи державного земельного кадастру;
  - Міністерству аграрної політики та продовольства України спільно з обласними та районними державними адміністраціями, установами Національної академії аграрних наук та Сільськогосподарською дорадчою службою, вищими та професійними навчальними закладами України відповідного профілю організовувати на постійній основі тренінги, семінари та курси для керівників і працівників сільськогосподарських підприємств, фермерів, селян, працівників державних адміністрацій з метою підвищення їхніх кваліфікаційних знань у галузі сільськогосподарського виробництва, змін нормативно-правового поля, системи управління галуззю, механізмів державної підтримки, оволодіння новітніми науково-технічними розробками та ін.;

- впровадження перевірених міжнародною практикою інструментів підтримки товарного агровиробництва та підвищення конкурентоспроможності сільського господарства, підтримки дрібних товаровиробників, сімейних ферм та кооперативних об'єднань. Для цього необхідно:
  - переглянути і спростити умови одержання сільськогосподарськими товаровиробниками пільгових кредитних ресурсів шляхом зменшення переліку необхідних документів і забезпечення прозорості у прийнятті рішень конкурсних комісій;
  - передбачити у Держбюджеті на 2013 р. і наступні роки збільшення фінансування заходів щодо підтримки фермерських господарств за бюджетними програмами «Фінансова підтримка фермерських господарств» та «Надання кредитів фермерським господарствам», що сприятиме підтримці починаючих фермерів, створенню та розвитку сімейних ферм;
  - розробити заходи щодо запровадження субсидування та компенсаційних доплат на виробництво рослинницької та тваринницької продукції в межах обсягів сукупного виміру підтримки, що узгоджені з СОТ;
  - ввести обмеження щодо надання коштів за державними програмами підтримки розвитку села та сільськогосподарського виробництва підприємствам організаційно-правових форм, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 2 млн євро, визначену за середньорічним курсом НБУ;
- підтримка сталого розвитку сільських територій, створення сприятливих умов для реалізації підприємницьких ініціатив селян;
- відродження кооперативного руху в агровиробництві, сприяння реалізації підприємницьких ініціатив селян, для чого необхідно:
  - розробити державну цільову програму підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні, у якій передбачити: державну підтримку членам сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу на етапах створення та становлення, а також при просуванні сільськогосподарської продукції на ринок; заходи щодо поліпшення матеріально-технічної бази обслуговуючих кооперативів; надання пільгових кредитів за схемами, що застосовуються для сільськогосподарських товаровиробників, під солідарну відповідальність членів кооперативу;
  - закріпити, у першу чергу на рівні податкового законодавства, правовий режим визнання обслуговуючих кооперативів як неприбуткових організацій з метою уникнення подвійного оподаткування членів кооперативу та послуг, що він надає. З цією метою необхідно внести зміни до ст. 157 Податкового кодексу України «Оподаткування неприбуткових установ та організацій»;
  - включити обслуговуючі кооперативи до переліку позичальників, яким надається компенсація за кредитами та позиками за програмами фінансової підтримки суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів;
  - розробити інформаційно-просвітницький Інтернет-ресурс, який містив би нормативно-правову базу щодо створення та регулювання діяльності сільськогосподарських кооперативів, навчально-практичні матеріали, збірники та посібники з розвитку кооперативного руху на селі, інформаційні матеріали щодо вітчизняного та світового досвіду сільськогосподарської кооперації;
  - запровадити на постійній основі тренінги, семінари та курси для керівників і працівників сільськогосподарських підприємств, фермерів, селян з метою підвищення кваліфікаційних знань про сільськогосподарську кооперацію, зміни нормативно-правового поля, що регулює їхню діяльність, особливості ведення бухгалтерського обліку та оподаткування членів кооперативу, механізми державної підтримки їх розвитку;
  - здійснити законодавче регламентування організації та порядку діяльності створюваних сільськогосподарськими кооперативами підприємств з переробки

- їхньої продукції, де члени кооперативу є його засновниками та постачальниками сировини, а виробничий процес забезпечуватиметься найманими працівниками;
- Аграрній біржі передбачити можливість акредитації сільськогосподарських кооперативів за спрощеною системою та надання канікул щодо сплати біржового збору на період до 12 місяців, що дозволить кооперативам одержати стабільний канал реалізації продукції за ринковими цінами.
- налагодження співпраці великого товарного виробництва і дрібних сільських товаровиробників на підґрунті розвитку аграрних кластерів, що вимагає:
- визначити на рівні господарського законодавства правовий режим функціонування кластерів в Україні;
  - затвердити Постановами Кабінету Міністрів України «Концепцію створення кластерів в Україні», розроблену Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, а також «Концепцію Національної стратегії формування та розвитку транскордонних кластерів», розроблену Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України;
  - розробити Закон України «Про самоврядні господарські об'єднання в агропродовольчій сфері», спрямований на створення умов для формування і розвитку системи самоврядування в агропродовольчій сфері України та врегулювання правових, економічних і соціальних засад формування і діяльності самоврядних господарських об'єднань (у т. ч. аграрних кластерів);
  - здійснювати організаційно-економічну підтримку ініціатив підприємств та організацій кластерного об'єднання шляхом розвитку соціальної та виробничої інфраструктури регіону, в якому функціонує аграрний кластер, створення комфортних умов для проживання та відпочинку працівників;
  - регіональним органам державної влади розробити веб-сайти та формувати єдину інформаційну базу з інформацією про існуючі у регіонах кластери, інформувати підприємців про переваги кластерної моделі організації виробництва під час заходів з розвитку підприємництва, створити електронні форми заявок для підприємств, які бажають стати учасниками кластерів, що дозволить усунути брак інформації для потенційних інвесторів, сприятиме залученню у кластери вітчизняного та іноземного капіталу;
  - впроваджувати на місцевому рівні процедури видачі дозволів за принципом «єдиного вікна», що прискорить проходження дозвільних процедур (насамперед у сфері будівництва та землевідведення), здійснювати часткове фінансування об'єктів соціальної, виробничої та побутової інфраструктури на основі державно-приватного партнерства в рамках узгодженого проекту.

д) Сприяння експортерам та зміцнення конкурентоспроможності експорту

Значна технологічно обумовлена експортоорієнтованість української економіки на тлі песимістичних оцінок світової торговельної кон'юнктури спонукає до цілеспрямованої політики підтримки експортної активності та конкурентоспроможності українських підприємств. Така підтримка може надаватися шляхом зменшення трансакційних видатків експортерів завдяки:

- створенню спеціалізованого фінансового інституту, орієнтованого на кредитування експортерів;
- налагодженню оперативного, на «автоматичних» засадах відшкодування ПДВ експортерам;
- дерегуляції процедур митного оформлення експорту на основі методології COT та усталених європейських практик;
- «економізації» зовнішньоекономічної політики держави, впровадженню важелів економічної дипломатії в роюоту МЗС та активному обстоюванню національних інтересів в регіональних інтеграційних процесах;
- наданню підтримки експортній діяльності підприємств малого й середнього бізнесу, в тому числі шляхом створення на засадах державно-приватного партнерства спеціалізованих експортних корпорацій;

- наданню методичної та практичної допомоги в організації зовнішньоекономічної діяльності підприємств, інформуванню про динаміку та прогнози кон'юнктури на провідних світових товарних ринках;
- наданню інформаційної та фінансової підтримки участі українських компаній у міжнародних виставках, ярмарках, проведення спеціалізованих промоційних акцій на перспективних ринках;
- розробці та схваленню Стратегії розвитку експортного потенціалу України.

е) Модернізація важелів макроекономічної стабілізації в умовах збереження нестабільності глобальної економіки

Забезпечення фінансової стабільності у посткризовий період розвитку України, в першу чергу, вимагає структурної модернізації економічної і фінансової систем України на основі вирішення **традиційної для України суперечності між завданнями макроекономічної стабілізації та розширеним фінансуванням процесів економічного зростання**¹⁹.

Нестійкість ситуації, що у 2012 р. склалася в економіці України та за її межами, вимагає проведення вкрай обережної і вивіреної політики, спрямованої на стимулювання економічного зростання в умовах фінансової нестабільності. Труднощі вирішення цього завдання обумовлені непередбачуваністю і силою зовнішніх впливів, суттєвою сегментацією економічної і фінансової систем, що утруднює управління нею як єдиним цілим.

З одного боку, вихід з депресії вимагає розігріву інвестиційних ринків на основі пом'якшення монетарної політики, пожвавлення підприємницької активності. З іншого – низька ефективність дії каналів трансмісійного монетарного механізму в Україні утруднює вирішення цього завдання – за розриву між реальним і фінансовим секторами збільшення ліквідності в обігу веде до спекулятивних перегрівів окремих сегментів фінансового ринку.

Вирішення зазначених проблем вимагає оновлення інструментарію макроекономічної стабілізації.

Стратегічними цілями модернізації важелів фінансової політики на поточному етапі є:

- нарощування фінансування модернізаційних процесів шляхом кредитування довгострокових інвестицій в реальний сектор економіки, що потребуватиме розширення інструментарію НБУ щодо економічних важелів впливу на кредитну політику комерційних банків;
- вдосконалення інституційного забезпечення інвестиційного процесу шляхом створення й розвитку спеціалізованих інвестиційних кредитно-фінансових установ; формування бюджету розвитку;
- створення умов для інвестиційної активності фізичних осіб шляхом розвитку системи колективного інвестування, поширення в обігу фінансових інструментів для індивідуальних інвесторів, інтенсифікації пенсійної та страхової реформи;
- розвиток і підвищення стійкості вітчизняного фінансового ринку як інструменту акумулювання і розміщення довгострокових інвестицій;
- реформування системи фінансового регулювання на принципах пруденційного підходу та із врахуванням його наслідків для конкурентоспроможності та економічного зростання;
- формування інструментарію забезпечення довгострокової прогнозованості курсової динаміки та компенсації валютних ризиків;
- подолання фрагментарності системи фінансового регулювання у спосіб формування системи інформаційної взаємодії та координації дій фінансових регуляторів у сфері моніторингу і контролю за системними ризиками;
- підвищення рівня координованості заходів фінансового нагляду України із відповідними заходами зарубіжних країн з метою послаблення регулятивного, валютного, процентного арбітражу, забезпечення збалансованості потоків капіталу через кордони України;

¹⁹ Економіка України на шляху від депресії до зростання: джерела, важелі, інструменти / Я. А. Жаліло, Д. С. Покришка, Я. В. Белінська [та ін.]. – К.: НІСД, 2010. – 96 с.

- вдосконалення системи збору і обробки інформації для забезпечення прозорості функціонування фінансової системи в цілому та надвеликих фінансових інститутів зокрема;
- розробка ефективної стратегії консультацій із суспільством на основі використання рекомендацій науковців та експертів щодо розвитку засад фінансового регулювання.

Низькі темпи зростання експорту у 2013 р. можуть спонукати до намагання підтримки експортерів у вигляді цілеспрямованої девальвації гривні. З нашої точки зору, у короткостроковому періоді девальвація дозволила б здійснити певну корекцію зовнішньоторговельного балансу, проте забезпечення стійких тенденцій розвитку вітчизняного зовнішнього сектору потребує залучення в Україну інноваційних технологій, що гальмуватиметься девальваційними корекціями через збільшення вартості інвестицій. Уповільнення інвестиційної активності негативно позначиться на процесах імпортозаміщення у середньостроковій перспективі, що перешкоджатиме відновленню курсової рівноваги після разової девальвації.

Крім того, через високу залежність експортоорієнтованих виробництв від імпорту, сумарна результативність девальваційних корекцій може виявитися незначною, оскільки одночасно з номінальним зростанням цін на продукцію експортерів збільшаться їхні витрати. Зокрема, при прогнозованих реальних темпах приросту обсягів експорту на 4,5 %, експортоорієнтовані виробництва стимулюватимуть збільшення імпорту на 3 %.

Отже, ймовірна девальвація як засіб короткострокових коригувань зовнішніх дисбалансів матиме негативні середньо- та довгострокові наслідки для розвитку вітчизняної пропозиції на внутрішньому ринку.

ж) Оптимізація фіскальної політики в умовах жорстких бюджетних обмежень

Враховуючи прогнозовані невисокі темпи економічного зростання, перед системою державних фінансів в 2013 р. постануть досить значні ризики, пов'язані з ймовірністю формування нових дисбалансів в системі державних фінансів. Тому фіскальна політика має виходити із завдання збільшення доходів бюджету у спосіб, що не завдасть шкоди інвестиційній активності в країні, та раціоналізації бюджетних видатків з метою більш ефективного використання наявного фінансового ресурсу.

В сфері бюджетної політики в контексті необхідності мінімізації ризиків та загроз в наступному році доцільно сфокусуватися на таких заходах.

- гальмування динаміки зростання видатків. Ключовим завданням бюджетної політики має оптимізація структури видатків. Зокрема, підвищення рівня соціального захисту можливе за рахунок скасування необґрунтованих пільг для заможних верств населення;
- підвищення дієвості системи державних закупівель, реалізація її стимулюючого потенціалу завдяки мінімізації корупційних втрат та раціоналізації структури закупівель;
- зменшення боргового навантаження на економіку із спрямуванням понадпланових надходжень до бюджету на дострокове погашення частини зовнішнього державного боргу;
- визначення комплексу інвестиційних проектів, видатки по яких будуть «захищені» навіть у разі невиконання плану надходжень та потреби збільшення дефіцитного фінансування. Критеріями вибору таких видатків є їхня спрямованість на проекти, які в коротко- чи середньостроковій перспективі дозволять значно зменшити видатки бюджету, або збільшити його доходи, сприятимуть створенню значної кількості робочих місць, матимуть значний мультиплікативний ефект для економіки.

Забезпеченню фіскальної стабільності може сприяти внесення низки корективів у чинне податкове законодавство (щонайменше – на період виходу з кризи та депресії, як це відбулося в низці розвинених країн світу), які дозволять збільшити доходи бюджету, проте виключно у спосіб, який мінімізує негативні наслідки для економічної активності:

- запровадження підвищеної ставки ПДВ в розмірі 23 % на товари розкоші;
- поглиблення прогресивної шкали податку на доходи фізичних осіб;
- розширення переліку корисних копалин, за видобування та реалізацію яких справляється рента;
- підвищення ставок податку на нерухомість.

Забезпечення повноцінного виконання податкового законодавства та консолідація бюджетних ресурсів мають супроводжуватися продовженням тенденції до реалізації стимулюючого потенціалу шляхом:

- зниження ставки податку на частину прибутку, який реінвестується у модернізацію основних фондів;
- визначення цільового спрямування боргових залучень понад потреби рефінансування боргу, які повинні бути спрямовані виключно на інвестиційні проекти розвитку;
- активізації використання спеціальних режимів стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності.

На нашу думку, в умовах депресивності економіки намагання стимулювання економічної активності за рахунок зниження загального рівня оподаткування є малопродуктивними, проте створюватимуть додаткове напруження у дохідній частині державного бюджету. Тому доцільним видається посилення уваги до спрямування акумульованих у бюджеті коштів на цілі розвитку. З метою покращення ситуації в цій сфері потрібні суттєве підвищення ефективності державного інвестування на основі чіткого визначення вичерпного переліку інвестиційних пріоритетів з метою уникнення розпорошення інвестиційних ресурсів, активізація інвестиційної діяльності державних підприємств і підприємств з державною часткою а також широке запровадження реалізації проектів на засадах державно-приватного партнерства шляхом:

- перебудови механізму національних проектів на засадах державно-приватного партнерства;
- створення Державного банку реконструкції і розвитку та концентрації в його компетенції прямих бюджетних інвестицій та державних гарантій;
- радикального удосконалення управління державними підприємствами і акціонерними товариствами з контрольним пакетом акцій, виходячи з необхідності спрямування коштів на технологічну модернізацію виробництва;
- обов'язкового формування в системі видатків на фінансування соціальної сфери коштів на інвестиції в розвиток соціальної інфраструктури.

з) Диверсифікація та підвищення ефективності соціальної політики

Збереження розриву між поступом розвитку економічної та соціальної сфер, попри позитивні показники соціальної сфери 2012 р., спонукає до суттєвого підвищення ефективності соціальної політики. В умовах жорстких бюджетних обмежень екстенсивне збільшення обсягів фінансування практично неможливе, тому реалізація зазначеного завдання має здійснюватися насамперед на шляхах удосконалення організації соціальної сфери, посилення цільового характеру соціальних видатків та диверсифікації соціальної політики зі збільшенням складової, яка створює умови для реалізації трудового потенціалу громадян.

Перспективною та дієвою видається концентрація реформ у соціальній сфері на напрямках, які дозволятимуть досягти зниження видатків домогосподарств вже у короткостроковій перспективі. Зокрема, до таких напрямків належать **реформування національної системи охорони здоров'я і шкільної освіти** (що має вести до зниження рівня неофіційних платежів), поліпшення доступності житла тощо.

З урахуванням наявних ризиків соціальної сфери та довгострокових загроз соціально-економічного характеру пріоритетами соціальної сфери слід вважати:

В політиці зайнятості – адаптацію пропозиції праці до структури попиту на ринку праці з урахуванням необхідних зрушень у галузевій та територіальній структурі, цілеспрямоване підвищення вартості робочої сили як підґрунтя стійкого зростання доходів працюючих. Така мета, зокрема, передбачає:

- розробку Державної стратегії зайнятості на період до 2020 р., яка, серед іншого, передбачатиме структуру державного замовлення на підготовку фахівців у сферах вищої та середньої спеціальної (професійної) освіти;
- запровадження відповідно до державних пріоритетів економічного розвитку територій, структурної модернізації економіки механізмів заохочення роботодавців до створення нових робочих місць, насамперед – у трудонадлишкових регіонах, в т.ч. шляхом розвитку гнучких форм зайнятості;
- сприяння розвитку регіональних ринків праці з метою подолання територіальних диспропорцій у сфері зайнятості та впливу кваліфікованої робочої сили з регіонів;

- регулювання міжрегіональної мобільності робочої сили шляхом створення ринку доступного житла в регіонах (у т.ч. в сільській місцевості), збереження та розвитку соціальної інфраструктури.

В політиці доходів – поступове зниження рівня диференціації доходів до економічно обґрунтованого рівня, підвищення в структурі доходів частки заробітної плати та доходів від samozайнятості шляхом:

- поетапного підвищення рівня мінімальної оплати праці на основі змін прожиткового мінімуму;
- детінізації зайнятості;
- запровадження зниженої ставки для низькодохідних категорій населення при поглибленні прогресивної шкали податку з доходів фізичних осіб;
- розширення солідарної відповідальності у сфері соціального страхування у зв'язку з ризиками, що знижують життєвий рівень: хвороби, старість, безробіття, нещасні випадки та професійні захворювання;
- впровадження адресних механізмів підтримки незаможних верств населення.

В політиці соціального захисту населення – пом'якшення негативного впливу на найменш соціально захищені категорії населення ризиків, що виникають внаслідок кризових та депресивних явищ, а також в ході здійснення соціальних та економічних реформ. Для вирішення цього завдання необхідні:

- пріоритетне спрямування державних соціальних видатків на збереження системоутворюючих елементів комплексу соціальної сфери, забезпечення гарантій головних конституційних прав громадян, збереження потенціалу для розвитку соціальної сфери в майбутньому;
- радикальне підвищення якості та ефективності надання послуг соціальної сфери шляхом диверсифікації їх постачальників та удосконалення механізмів розміщення і реалізації замовлень на надання послуг;
- встановлення комплексу обов'язкових для дотримання при розробці програм соціально-економічного розвитку державних соціальних стандартів і нормативів, забезпечення їх наукової обґрунтованості, диференційованого за соціально-демографічними ознаками підходу, прозорості та громадського контролю при їхньому визначенні та застосуванні;
- реформування системи надання соціальних пільг, із поетапним переходом до адресного надання пільг у грошовій формі за добровільним вибором громадян, які мають відповідне право.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
1. Вступ	5
2. Економіка України в період глобальної нестабільності.....	5
2.1. Динаміка і складники економічного зростання	5
2.2. Ризики поширення кризових процесів світової економіки на Україну	12
2.3. Зовнішньоторговельна складова економічного розвитку України.....	16
2.4. Ризики грошово-фінансової системи	20
2.5. Досягнення та перспективи фіскальної сфери	24
3. Глобальні виклики та пріоритети економічної політики України.....	27
3.1. Глобальні виклики та ключові тенденції розвитку економіки України у коротко- та середньостроковій перспективі	27
а) Відновлювальне зростання промислового виробництва	28
б) Випереджаюче зростання приватного споживання	28
в) Збереження високих темпів нагромадження основного капіталу	29
г) Повільне покращання умов зовнішньої торгівлі	29
3.2. Системні пріоритети політики реформ	30
3.3. Стратегічні напрями державної економічної та соціальної політики у 2013 р.	31
а) Деретуляція та мотивація бізнесу до зростання.....	31
б) Розвиток внутрішнього ринку і стимулювання імпортозаміщення	32
в) Стимулювання інвестиційної діяльності.....	34
г) Реалізація потенціалу аграрного сектору в умовах загострення ризиків світової продовольчої кризи.....	36
д) Сприяння експортерам та зміцнення конкурентоспроможності експорту	38
е) Модернізація важелів макроекономічної стабілізації в умовах збереження нестабільності глобальної економіки	39
ж) Оптимізація фіскальної політики в умовах жорстких бюджетних обмежень	40
з) Диверсифікація та підвищення ефективності соціальної політики.....	41